

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคม เป็นรัฐ ย่อมมีการตั้งกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันเพื่อผลประโยชน์สูงสุด บ่อยครั้งที่มนุษย์ใช้กำลังในการช่วงชิงสิ่งที่ต้องการด้วยกำลัง และเมื่อคนหลายๆ คน รวมมือกันภายใต้แนวคิดนี้ ก็จะก่อให้เกิดสงคราม สงครามถูกใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรอง และบังคับอีกฝ่ายให้ยอมกระทำตามในสิ่งที่ฝ่ายตนเองเรียกร้อง ไม่ว่าจะเป็นสงครามภายในรัฐ หรือระหว่างรัฐ

ตั้งแต่อดีต สงครามน้อยใหญ่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ มาครั้งนับไม่ถ้วน ครั้นเมื่อแนวคิดทางศาสนา ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องความดีและสันติภาพ ฝังรากลึกลงไปในสังคมก็ยังมีปรากฏว่ายังมีการทำสงครามให้เห็นอยู่เนืองๆ ทั้งๆ ที่หลักการเบื้องต้นของแต่ละศาสนาหลักในโลก ไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์ อิสลาม หรือพุทธ ล้วนแล้วแต่มีหลักเกณฑ์การปฏิบัติตนที่ให้หลีกเลี่ยงการฆ่า เพราะการฆ่าคือบาปอันใหญ่หลวง

หากการกระทำสงครามผิด ก็ต้องผิดทุกกรณี แต่แทนที่จะเป็นเช่นนั้น ผู้นำบางศาสนา กลับประกาศให้การทำสงครามของตนมีความชอบธรรม ประกาศให้เป็นสงครามศักดิ์สิทธิ์ (Holy War) เพื่อชักชวนให้ศาสนิกชนออกรบเพื่อศาสนาและความต้องการของตนเอง หรือแม้แต่ในบางศาสนาที่ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติ แต่ก็ปรากฏภาพของสงครามความรุนแรง ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างอ้างความชอบธรรมในการทำสงครามต่อฝ่ายตรงข้าม

ปรากฏการณ์นี้เอง ที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาแนวคิดการทำสงครามที่เป็นธรรม (just war) ในทฤษฎีของแต่ละศาสนาว่าศาสนาใดที่เห็นด้วยและเห็นต่าง ด้วยเงื่อนไขอะไร ใครเป็นผู้กำหนดความชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรม หรือจริงๆ แล้ว ความชอบธรรมในการทำสงครามไม่มีอยู่ หากเกิดขึ้นเพราะศาสนาถูกแทรกแซงด้วยฝ่ายการเมือง

คงไม่มีใครที่ไม่รู้จัก “สงคราม” ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ร่วมหรือประสบการณ์ผ่านสื่อก็ตาม สงครามเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกสังคมมาทุกยุคทุกสมัย ผลกระทบนำมาซึ่งความเจ็บปวดอย่างสาหัส ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียชีวิตของสมาชิกในครอบครัวที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสงคราม หรือแม้กระทั่งการตกเป็นเหยื่อสงคราม การสูญเสียทรัพย์สิน รวมไปถึงการสูญเสีย

เอกราชและอธิปไตยของรัฐ ถึงแม้จะเป็นผู้ชนะในสงคราม แต่ความสูญเสียที่เกิดขึ้นก็คงไม่ด้อยกว่ากัน ผลกระทบแลดูโหดร้าย แต่สงครามก็ยังปรากฏให้เห็นแม้ในปัจจุบัน เพราะคนบางกลุ่มยังเชื่อว่าในทางการเมืองสงครามมีความจำเป็น และสงครามมีความชอบธรรมแฝงอยู่^๑

หลังจากเกิดการทำสงครามมามากมาย โดยเฉพาะสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ประชันกันว่าผู้เสียชีวิตระหว่าง ๔๐ ถึงมากกว่า ๗๐ ล้านคน^๒ จากประวัติศาสตร์การสูญเสียดังกล่าว ทำให้ผู้คนทั่วทั้งโลกตระหนักในคุณค่าของชีวิตและความเป็นมนุษย์มากขึ้น รวมไปถึงหลายคนต้องการที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ จึงให้ความสำคัญกับหลักศาสนามากขึ้น เพราะดูเหมือนว่าหัวใจของศาสนาจะชี้ทางให้ไกลห่างจากสงครามได้ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์ที่เน้นเรื่องความรัก ศาสนาอิสลามที่เน้นเรื่องความสันติ และศาสนาพุทธที่เน้นเรื่องความเมตตา กรรม และการหลุดพ้น การดำเนินการใดๆ ในปัจจุบันจะถูกจับตามองจากทั่วทั้งโลกผ่านสื่อมวลชนและสื่อใหม่ รูปแบบการทำสงครามจึงมีรายละเอียดซับซ้อนมากขึ้น มีการไตร่ตรองอย่างมีระบบเพื่อหาเหตุผล และสร้างเงื่อนไขอันชอบธรรมในการก่อสงคราม

คาร์ล เคราเซวิทซ์ (Karl Clausewitz ค.ศ. ๑๗๘๐-๑๘๓๑) นักการทหารชาวปรัสเซียได้อธิบายเกี่ยวกับสงครามว่า^๓ สงครามคือการประลองกำลังขนาดใหญ่ ต่างใช้กำลังในการบังคับให้ฝ่ายตรงข้ามทำตามเจตนารมณ์ของตนเอง ทำให้ฝ่ายตรงข้ามหมดสภาพที่จะต่อต้าน การใช้กำลังต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ไม่มีข้อจำกัดใดๆ โดยมีเป้าหมายที่จะทำให้ศัตรูยอมแพ้

พจนานุกรมศัพท์ทหารของสหรัฐอเมริกา ให้นิยามของสงครามไว้ว่า สงครามคือการขัดแย้งกันด้วยการใช้อาวุธ โดยเปิดเผยระหว่างรัฐที่มีเอกราช หรือมหาอำนาจที่เป็นศัตรูกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขัดแย้งกันด้วยอาวุธนั้น ได้รับการรับรองโดยการประกาศสงคราม

พจนานุกรมทำนองเดียวกันของโซเวียต กล่าวว่า สงครามคือการต่อสู้ที่ต้องใช้กำลังทุกชนิดเข้าทำลายล้างระบบนายทุนให้หมดไปจากโลกนี้ และมีการใช้อาวุธทุกอย่างประสานกันตั้งแต่ในเวลาปกติ^๔

^๑ Andrew Fiala, *The Just War Myth*. (United States of America, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2008), pp. 3-27.

^๒ สงครามโลกครั้งที่ ๑ และ ๒, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.unigang.com/Article/๑๑๒๐๒> [๑๕ มิ.ย. ๒๕๕๖].

^๓ ทฤษฎีว่าด้วยความรุนแรง อำนาจ และสงคราม, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ldj.in.th> [๑ ต.ค. ๒๕๕๓].

^๔ หะริน หงสกุล, *สงครามทั่วไป*, (กรุงเทพมหานคร: รัฐสภาภิรักษ์, ๒๕๑๑), หน้า ๔๙.

ดำรง วิเชียรสิงห์ ได้สรุปรวมความหมายของสงครามจากนักปรัชญาและนักวิชาการไว้อย่างน่าสนใจ โดยได้แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ^๕

ประการแรก สงครามจะต้องมีลักษณะของการต่อสู้กัน การที่ฝ่ายหนึ่งใช้กำลังปฏิบัติการโจมตีอีกฝ่ายหนึ่งแต่เพียงฝ่ายเดียว ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้เกิดการปะทุของสงครามได้นั้น ยังมีอาจเรียกได้ว่าเป็นการทำสงครามจนกว่าจะมีการปฏิบัติการ ทำนองเดียวกันจากอีกฝ่ายหนึ่ง การต่อสู้ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการทำสงครามจึงต้องมีการปะทะกันด้วยกองกำลังของทั้งสองฝ่ายในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ดังนั้น การทำสงครามจึงเป็นเรื่องของสังคมมากกว่าปัจเจกบุคคล และเป็นศัตรูมากกว่าเป็นมิตร

ประการที่สอง การต่อสู้ที่วุ่นวายนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นการต่อสู้ตามเงื่อนไขทางกฎหมาย และเป็นการต่อสู้ระหว่างรัฐต่อรัฐเสมอไป เพราะเป็นการจำกัดการต่อสู้ด้วยรูปแบบของสงคราม ภายใต้ขอบเขตของการเมืองและกฎหมายระหว่างประเทศ ยังมีการทำสงครามที่เกิดขึ้นภายในรัฐ หรือภายในประเทศหนึ่ง อาจเป็นการต่อสู้ระหว่างกลุ่มต่อกัน การต่อสู้ระหว่างกลุ่มบุคคลกับรัฐ ซึ่งไม่ว่ากฎหมายระหว่างประเทศจะกำหนดเงื่อนไขการยอมรับหรือไม่ยอมรับเอาไว้อย่างไรก็ตาม ก็ต้องถือว่าเป็นรูปแบบของการทำสงครามรูปแบบหนึ่งด้วยเช่นกัน

ประการที่สาม เป็นการต่อสู้โดยใช้กองทัพ ซึ่งหมายถึง กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ รวมทั้งกองกำลังในรูปแบบอื่นๆ โดยการใช้อาวุธสังหารทำให้บาดเจ็บทุพพลภาพ หรือจับคนของฝ่ายตรงกันข้าม สงครามจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของความรุนแรง อย่างไรก็ตาม คำว่า “ความรุนแรง” ยังรวมไปถึงการกระทำอื่นๆ ที่ไม่ใช่สงคราม เช่น การลอบสังหาร การยกพวกตีกัน การก่อการจลาจล ในอีกด้านหนึ่ง สงครามอาจไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่ใช่ความรุนแรง เช่น สงครามสมัยใหม่ใช้การโฆษณาชวนเชื่อ วิธีการทางเศรษฐกิจและการทูต ซึ่งเป็นมาตรการที่สำคัญควบคู่กับวิธีการทางทหาร แต่ถ้าไม่ได้ใช้อาวุธซึ่งเป็นวิธีรุนแรงก็ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการทำสงคราม ดังนั้น สงครามเย็นจึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นสงคราม

ประการที่สี่ จุดมุ่งหมายของสงครามก็เพื่อล้มล้างอำนาจของกันและกัน ซึ่งจุดมุ่งหมายนี้ถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายเบื้องต้นของการทำสงคราม กล่าวคือ ไม่ว่าการทำสงครามจะมีจุดมุ่งหมายอื่นใดอีกก็ตาม การที่จะให้ได้มาซึ่งจุดมุ่งหมายนั้นๆ ก็จำเป็นที่ฝ่ายหนึ่งต้องล้มล้างอำนาจของอีกฝ่ายหนึ่งให้ได้เสียก่อน จึงจะสามารถบังคับให้ผู้ปรายชัยปฏิบัติตามที่ผู้ชนะปรารถนา

^๕ ดำรง วิเชียรสิงห์, **ปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับการทำสงคราม**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๖-๗.

ดังนั้น ชัยชนะจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้มีอำนาจเหนือฝ่ายตรงข้าม และความจำเป็นนี้เองที่ทำให้คู่สงครามต่างแสวงหาวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะดังกล่าว

สงครามแบ่งออกเป็นหลายประเภทขึ้นอยู่กับว่าจะใช้เกณฑ์ใดเป็นตัวแบ่ง สำหรับในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้รูปแบบการทำสงครามในการแบ่ง จึงแบ่งประเภทการทำสงครามออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ๑. สงครามรุกราน และ ๒. สงครามป้องกัน ซึ่งในนิยามความหมายตาม กฎหมายระหว่างประเทศและองค์การสหประชาชาติ ได้แสดงทรรศนะไว้ว่า การทำสงครามรุกรานคือ การใช้กองทัพโดยรัฐละเมิดอธิปไตย (sovereignty) บูรณภาพแห่งดินแดน (territorial integrity) หรือเอกราชทางการเมือง (political independence) ของอีกรัฐหนึ่ง ดังนั้น สงครามรุกรานก็คือ สงครามที่ไม่เป็นธรรม ส่วนสงครามป้องกันหรือต่อต้านผู้ก่อการร้ายก็คือ สงครามที่เป็นธรรม^๖

หากพิจารณาในทางปฏิบัติ จะถือว่าเป็นการผิดเสมอสำหรับรัฐบาลผู้เริ่มสงคราม และถูกต้องเสมอสำหรับรัฐบาลที่เผชิญหน้ากับการรุกรานจากภายนอกด้วยกำลัง ดังนั้น การที่ประเทศใดประเทศหนึ่งประกาศสงครามหรือทำการโจมตีก่อน ถือได้ว่าเป็นฝ่ายทำสงครามรุกราน ในขณะที่ประเทศที่ถูกโจมตีก่อนได้ทำการต่อสู้ขัดขวาง ก็ถือได้ว่าเป็นฝ่ายกระทำสงครามป้องกัน ดังทรรศนะของ จอห์น รอลส์ (John Rawls) ที่ได้กล่าวไว้ว่า หลักการพื้นฐานของกฎของประเทศ (the law of nations) ก็คือ หลักแห่งความเสมอภาค (principle of equality) ประชาชนแต่ละคนที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นรัฐมีสิทธิเสมอภาคขั้นมูลฐาน หลักการนี้เปรียบได้กับสิทธิเสมอภาคของประชาชนตามระบบรัฐธรรมนูญ ผลประการหนึ่งของความเสมอภาคของประเทศก็คือ หลักการกำหนดตนเอง (self-determination) เป็นสิทธิของประชาชนที่จะกำหนดการดำเนินนโยบายประเทศของตน โดยปราศจากการแทรกแซงของอำนาจต่างชาติ ผลอีกประการหนึ่งก็คือ สิทธิป้องกันตนเองต่อต้านการรุกราน รวมถึงสิทธิในการสร้างพันธมิตรเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม การอาศัยหลักเกณฑ์ที่ว่าฝ่ายใดเริ่มโจมตีก่อน ถือเป็นผู้ก่อสงครามรุกราน และอีกฝ่ายก็เป็นผู้ทำสงครามป้องกัน อาจไม่แน่นอนตายตัว เพราะในสถานการณ์ของการต่อสู้กันนั้น ประเทศที่ทำการโจมตีก่อนอาจได้รับการพิจารณาว่าเป็นฝ่ายที่กระทำสงครามป้องกันได้ ทั้งนี้ก็เพราะทั้งปัจเจกบุคคลและรัฐสามารถป้องกันตัวเองได้อย่างชอบธรรม เพื่อต่อต้านความรุนแรงที่จวนจะเกิดอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้เกิดขึ้นจริงๆ ฝ่ายหนึ่งสามารถใช้ปืนยิงก่อนถ้าทราบว่าจะถูกโจมตี คงไม่มีใครยอมให้ผู้อื่นใช้อาวุธปืนยิงตนก่อน แล้วจึงค่อยใช้อาวุธปืนยิงโต้ตอบเพื่อจะได้เชื่อว่าเป็นฝ่ายกระทำการป้องกัน กรณีของสงครามก็เช่นกัน ในภาวะวิกฤตประเทศใดประเทศหนึ่ง

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๒.

ไม่อาจรองนกว่าจะถูกรุกรานหรือโจมตีจากฝ่ายศัตรูก่อนได้ ทั้งที่รู้อย่างแน่ชัดว่า ฝ่ายศัตรูกำลังจะรุกรานฝ่ายตนและหารองจนถึงเวลานั้นอาจสายเกินกว่าที่จะป้องกันได้ ดังนั้น การเป็นฝ่ายเริ่มโจมตีศัตรูก่อน ในกรณีนี้ไม่อาจถือว่าเป็นการทำสงครามรุกราน แต่อาจถือได้ว่าเป็นการทำสงครามป้องกัน อาจเรียกได้ว่าเป็นการ “ป้องกันไว้ก่อน ” แต่ทั้งนี้จะต้องแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการป้องกันโดยการโจมตีฝ่ายศัตรูก่อน เช่น ในสถานการณ์ที่คับขันหรือเกิดขึ้นแทบทันทีทันใด ไม่อาจรั้งรอต่อไปได้อีก หมดหนทางเลือกอื่นหรือไม่มีเวลาสำหรับการใคร่ครวญพิจารณา เป็นต้น

นิโคโล มาเคียเวลลี เกิดที่เมืองฟลอเรนซ์ในอิตาลีเมื่อ ค.ศ.๑๔๖๙ จากการสังเกตการณ์เกี่ยวกับการปกครองของประเทศต่างๆ ในยุโรป และการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะของโรมัน ทำให้มาเคียเวลลีเห็นความสำคัญของการมีกองทัพที่เข้มแข็งในการที่จะสร้างเสถียรภาพให้กับรัฐบาลและสาธารณรัฐ ดังนั้น ในปี ค.ศ.๑๕๐๖ มาเคียเวลลีจึงได้ชักจูงให้คณะเทศมนตรีก่อตั้งกองทัพขึ้น โดยวิธีเกณฑ์ทหารเข้าประจำการ โดยเขารับหน้าที่เป็นผู้ฝึกยุทธวิธีทางทหารให้แก่กองทัพ อย่างไรก็ตามกองทัพของเขาต้องพ่ายแพ้แก่กำลังของพวกปฏิบัติตระกูลเมดิชี ซึ่งชวนกลับเข้ามายุติครองฟลอเรนซ์ได้อีก และล้มเลิกระบบสาธารณรัฐสำเร็จในปี ค.ศ. ๑๕๑๒ มาเคียเวลลีพยายามหาทางเข้ารับราชการกับพวกเมดิชี แต่ไม่ได้รับการต้อนรับ กลับถูกเนรเทศออกจากเมือง และภายหลังถูกจับกุมในข้อหาพยายามวางแผนปฏิวัติและถูกจำคุกอยู่ระยะหนึ่ง ในที่สุดได้รับการปลดปล่อยให้ใช้ชีวิตบั้นปลายอย่างสงบกับครอบครัวของเขา ในระยะนี้เองที่ มาเคียเวลลีได้มีโอกาสรับใช้พวกเมดิชี โดยได้รับมอบหมายให้เขียนประวัติศาสตร์นครฟลอเรนซ์

งานเขียนส่วนใหญ่ของมาเคียเวลลีเป็นผลิตผลในระยะที่เขาตกอับหมดอำนาจวาสนาทางการเมือง เขาได้เขียนหนังสือหลายเล่มทั้งด้านการเมืองและบทละคร วรรณกรรมที่สำคัญของมาเคียเวลลี ได้แก่ ผู้ปกครอง หรือ มุขชน (The Prince) ซึ่งได้เสนอแนวความคิดทางการเมืองแบบใหม่ เป็นการสนับสนุนการใช้อำนาจและความรุนแรง ให้ทรชนะเกี่ยวกับการเมืองกับจริยธรรมไว้ว่า^๓ “จริยธรรมสำหรับนักการเมืองและการปกครอง มีความจำเป็นในภาวะที่บ้านเมืองสงบเรียบร้อย แต่เมื่อใดบ้านเมืองตกอยู่ในภาวะสงครามหรือตกอยู่ในยามวิฤติ จริยธรรมไม่มีความจำเป็น”

^๓ ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับอุดมคติและมาตรการทางศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖.

รองศาสตราจารย์ ดร.ทองหล่อ วงษ์ธรรมา ได้ตีความพรรณนาของแมคเคย์เวลล์ว่า “ในยามที่บ้านเมืองเป็นปกติ ไม่มีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้น รัฐควรปกครองประเทศโดยยึดจริยธรรมเป็นพื้นฐาน เช่น หลักการของจริยธรรมสอนว่า การฆ่าคนเป็นบาป ไม่ควรกระทำ รัฐต้องยึดหลักการทางจริยธรรมอันนี้อย่างเคร่งครัด ซึ่งตรงกับหลักการปกครองที่ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายด้วย แต่ในยามที่บ้านเมืองตกอยู่ในภาวะสงครามหรือยามวิกฤติ ผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องนึกถึงหลักจริยธรรมดังกล่าว แต่ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของประเทศชาติเป็นหลัก หากมีความจำเป็นต้องฆ่าเพื่อรักษาประโยชน์ของบ้านเมืองไว้ ก็ไม่ต้องนำเอาหลักการทางจริยธรรมมาใช้ในภาวะการณ์เช่นนี้ แต่เมื่อบ้านเมืองพ้นจากภาวะวิกฤติเข้าสู่ภาวะปกติแล้ว ผู้ปกครองต้องนำเอาหลักจริยธรรมมาใช้ในการปกครองบ้านเมืองต่อไป”

มองเตสกีเออ ผู้ซึ่งเกิดในตระกูลขุนนาง จึงมีชื่อเต็มว่า ชาร์ล หลุยส์ เดอ เซอกองดาต์ บารอง เดอ ลาแบร์ค เอ เดอ มองเตสกีเออ^๖ ได้กล่าวถึงสภาวะสงครามว่าเกิดขึ้นหลังจากที่มนุษย์ได้เข้าสู่สังคมการเมือง หรือการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน สงครามอธิบายได้ว่าเป็นสภาวะที่มนุษย์เกิดการแข่งขันช่วงชิงผลประโยชน์ระหว่างกัน มนุษย์เกิดความอิจฉาริษยาและเป็นศัตรูกันได้อย่างไร ในเมื่อคุณสมบัติหรือธรรมชาติของมนุษย์มีแต่ความขี้ลาดและหวาดกลัว แล้วทำไมธรรมชาติประการนี้สูญหายไป เรื่องนี้มองเตสกีเอออธิบายว่า เมื่อมนุษย์เข้าสู่สังคมการเมือง ซึ่งก็คือการมีชีวิตอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นแล้ว ทำให้มนุษย์ลืมธรรมชาติของตนเสีย พุดง่าย ๆ ก็คือ มนุษย์ได้ลืมความอ่อนแอซึ่งเป็นสิ่งที่เคยมีอยู่ก่อน สังคมจึงได้กลายเป็นเครื่องมือในการใช้กำลังของมนุษย์ สภาวะสงครามจึงเกิดขึ้น เมื่อมนุษย์ได้มาอยู่ในสังคมแล้ว

มนุษย์จะปล่อยให้สังคมการเมืองอยู่ในสภาวะแห่งสงครามเช่นนี้ต่อไปหรือ คำตอบก็คือ มนุษย์ไม่ปรารถนาสภาพเช่นนี้อย่างแน่นอน เหตุผลเพราะมนุษย์ต้องการสันติภาพอันเป็นกฎธรรมชาติประการหนึ่ง การที่ทุกคนสามารถทำอะไรได้โดยไม่มีขอบเขต หรือข้อจำกัดนั้น จะนำไปสู่การแข่งขันช่วงชิงผลประโยชน์ระหว่างกัน สันติภาพหรือความสงบเรียบร้อยจะบังเกิดขึ้นก็จำเป็นจะต้องสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา เพื่อควบคุมการกระทำของมนุษย์ กฎเกณฑ์ของมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งจะเป็นการรักษาสันติภาพในการอยู่ร่วมกัน เรียกว่ากฎหมายบัญญัติ หรือกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้น (positive law) กฎหมายบัญญัติจึงเป็นมาตรการใหม่ที่ควบคุมมนุษย์นอกเหนือจากกฎธรรมชาติ สำหรับกฎหมายที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้ มองเตสกีเออ จำแนกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

^๖ สเตียร์ หอมขจร, สุขุม นวลสกุล, วุจิรา เตชางกูร และยวงรัตน์ วิเต็ล, **ทฤษฎีการเมืองและ**

๑. กฎเกณฑ์ที่มนุษย์บัญญัติขึ้น เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐ เรียกว่า กฎหมายระหว่างประเทศ (International Law)

๒. กฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง เรียกว่า กฎหมายการเมือง (Political Law)

๓. กฎเกณฑ์อีกประเภทหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อกำหนดหรือควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับเอกชน เรียกว่า กฎหมายเอกชน (Civil Law)

การที่สงครามกลายมาเป็นประเด็นถกเถียงกันในทางจริย ศาสตร์ก็เพราะลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของการทำสงครามก็คือ การฆ่ามนุษย์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ไปขัดกับสำนึกในทางมโนธรรมของคนโดยทั่วไปที่เห็นว่าการฆ่ามนุษย์ด้วยกันเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม ทำให้การฆ่ากันด้วยรูปแบบของการทำสงครามเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรมไปด้วย อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าการทำสงครามจะไม่สามารถหาเหตุผลมาสนับสนุนได้ เช่น การฆ่าคนที่กระทำความผิดกฎหมายในคดีร้ายแรง หรือการฆ่าคนที่มุ่งเอาชีวิตของเรา เป็นต้น ในกรณีของการทำสงครามบางเงื่อนไขเป็นสิ่งที่สาธารณะชนส่วนใหญ่ สามารถยอมรับได้ ดังนั้น การโต้แย้งเกี่ยวกับกรณีของการทำสงครามในฐานะที่เป็นปัญหาทางจริย ศาสตร์ บางครั้งก็เป็นการโต้แย้งโดยการหาเหตุผลมาสนับสนุนหรือคัดค้านในประเด็นเรื่องการฆ่าว่า การฆ่ามนุษย์เป็นการกระทำที่ถูกหรือผิดด้วยเหตุผลอย่างไร ซึ่งข้อยุติในประเด็นโต้แย้งเรื่องการฆ่าในลักษณะที่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ทำให้ผลของการโต้แย้งเกี่ยวกับการทำสงครามเป็นไปตามข้อยุติในประเด็นเรื่องการฆ่าด้วย

อีกประการหนึ่งที่สำคัญในการทำสงคราม โดยเฉพาะประเด็นสงครามที่มีความเป็นธรรม คือการแยกฐานะของบุคคลในยามสงคราม ทั้งนี้ ก็เพื่อจะให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่แตกต่างกันต่อบุคคลที่มีฐานะแตกต่างกันในยามสงคราม “แม้ว่าการทำสงครามจะเป็นการทำสงครามระหว่างประเทศต่อประเทศก็ตาม แต่มิได้หมายความว่าคนทุกคนในประเทศที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันจะต้องมีฐานะทางศีลธรรมที่เท่ากัน ในความหมายที่ว่าทุกคนคือผู้กระทำความผิดและตกเป็นเป้าหมายของการโจมตีโดยไม่มีการแบ่งแยก เพราะนั่นเท่ากับว่าไม่สามารถมองเห็นความแตกต่างระหว่างการยิงทหารที่ยิงมา กับการยิงเด็กที่ไม่อาจป้องกันตนเองได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาหลักศีลธรรมบางอย่างที่จะสามารถอ้างเพื่อแยกความแตกต่างทางฐานะของบุคคลในยามสงคราม โดยกำหนดว่าใครคือผู้ที่ควรยอมให้ถูกสังหารได้ และใครคือผู้ที่สมควรได้รับการยกเว้น

^๙ Jeffrie Murphy, *The Killing of the Innocent*, (Published in *The Monist*, Vol. 57, No. 4: 1973), p. 527-550.

อย่างไรก็ตามการแยกฐานะของบุคคลในสงครามดูจะไม่มีปัญหามากนักสำหรับฐานะของบุคคลประเภทที่ทำการสู้รบโดยตรง ซึ่งได้แก่ทหารที่สวมเครื่องแบบ ถืออาวุธ โดยได้รับการฝึกและพร้อมเสมอในการต่อสู้ ดังนั้น ในการเผชิญหน้ากันของทหารทั้งสองฝ่าย ต่างก็พร้อมที่จะเป็นผู้สังหารและเป็นผู้ถูกสังหารได้ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม ในบางเงื่อนไข บางสถานการณ์ แม้ว่าบุคคลนั้นจะเป็นทหารที่ทำการรบโดยตรง แต่ก็อาจได้รับการยกเว้น เช่น ทหารที่บาดเจ็บ ปราศจากอาวุธ หรือตกเป็นเชลย เพราะสถานการณ์ของการเผชิญหน้ากันอย่างศัตรูได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ซึ่งบุคคลในฐานะเช่นนี้ ไม่อาจกระทำการใดๆ ที่จะอันตรายได้โดยตรงอีกต่อไป การพิจารณาฐานะของบุคคลเหล่านี้ จึงจะต้องพิจารณาในฐานะที่เขาเป็นมนุษย์คนหนึ่ง ซึ่งมีสิทธิ์ในชีวิตเช่นเดียวกับคนอื่นๆ จึงควรได้รับการยกเว้นจากการถูกสังหารหรือการทรมานใดๆ

ส่วนฐานะของบุคคลที่ค่อนข้างเป็นปัญหาได้แก่ก็คือบุคคลที่ไม่ใช่ทหาร แต่เป็นพลเรือนที่ปฏิบัติการบางอย่างในลักษณะให้การสนับสนุนกิจการทางทหารหรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในการสู้รบ เช่น ช่างเทคนิค คนงานในโรงงานสรรพาวุธ ผู้ขับขี่ยานพาหนะขนส่ง ยุทโธปกรณ์ ตลอดจนบุคคลในคณะรัฐบาล ซึ่งรับผิดชอบนโยบายและการตัดสินใจ บุคคลเหล่านี้ควรจัดอยู่ในกลุ่มคนประเภทเดียวกับทหารที่ทำการรบและควรยอมให้ถูกสังหารได้ด้วยหรือไม่ สมมติว่าใช่ ถ้าเช่นนั้นบุคคลที่มีอาชีพเกษตรกรรม คนงานในโรงงานผลิตรถยนต์ เสื้อผ้า อาหาร ก็ล้วนเป็นปัจจัยที่จำเป็นทางทหารทั้งสิ้น ดังนั้น จะถือว่าบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลประเภทเดียวกับทหารด้วยหรือไม่

เพื่อสะดวกต่อการกำหนดฐานะของบุคคลในยามสงคราม กรณีที่ฐานะของบุคคลยังเป็นปัญหาถกเถียงกันในทางศีลธรรมนอกเหนือจากฐานะของทหารที่ทำหน้าที่รบโดยตรง จึงอาจแยกฐานะของบุคคลออกเป็นสองประเภทคือ ผู้สนับสนุนการรบ (combatant) และผู้ไม่สนับสนุนการรบ (noncombatant) เจฟฟรีย์ เมอร์ฟี (Jeffrie Murphy) ได้ให้ความหมายไว้ว่า

ผู้สนับสนุนการรบก็คือบรรดาผู้ซึ่งสมควรได้รับการเชื่อว่าพวกเขาเหล่านั้นเข้าไปพัวพันในความพยายามที่มุ่งทำลาย ผู้ไม่สนับสนุนการรบคือ บรรดาผู้ซึ่งไม่สมควรได้รับการเชื่อว่า พวกเขามีการปฏิบัติการเช่นนั้น^{๑๐}

ถ้าถือเอาตามความหมายดังกล่าวข้างต้น หลักเกณฑ์ในการพิจารณาเพื่อแบ่งแยกผู้สนับสนุนการรบและผู้ไม่สนับสนุนการรบก็คือ การพิจารณาว่าใครกระทำกิจกรรมอะไร ถ้ากิจกรรมนั้นๆ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสงครามโดยตรงก็ถือว่าบุคคลนั้นเป็นผู้สนับสนุนการรบ

^{๑๐} Jeffrie Murphy, *The Killing of the Innocent*, (The Monist 57, October: 1973),

ผู้ที่ไม่สนับสนุนการรบก็คือพลเรือนผู้ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องอย่างจริงจังในการปฏิบัติการทางทหาร โจเซฟ แมคเคนนา เห็นว่า

สำหรับสงครามที่ยุติธรรมอาจถือว่า เป็นธรรม ถูกต้อง ชอบธรรม ที่จะสังหารทหารของ ฝ่ายศัตรู และพลเรือนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่ให้การสนับสนุนด้านการส่ง เสบียง กำลังบำรุง อย่างเช่น โรงงานสรรพาวุธ และการขนส่งอาวุธยุทธปัจจัย เพราะพวกนี้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ ยุติธรรมของรัฐบาลฝ่ายตรงข้ามอย่างแท้จริง พวกเขาเป็น “ผู้ผิด”... อย่างไรก็ตาม ผู้ไม่สนับสนุน การรบยังคงมีอยู่เป็นจำนวนมากมาย คนเหล่านี้เป็น “ผู้บริสุทธิ์” และไม่ได้มีการปฏิบัติการอัน รุนแรงใดๆ เหมือนกับเพื่อนร่วมชาติของเขาที่เกี่ยวข้องกับการสู้รบโดยใกล้ชิด^{๙๙}

จะเห็นได้ว่าแม้พลเรือนที่ไม่ได้ทำการสู้รบโดยตรงเหมือนทหาร แต่ก็เป็นผู้สนับสนุนการ รบ อาจถูกสังหารได้เช่นเดียวกับผู้ที่มีฐานะเช่นเดียวกับทหาร ทั้งนี้ก็เพราะกิจกรรมที่บุคคลเหล่านี้ กระทำมีลักษณะของการให้การสนับสนุนการทำสงครามโดยตรง อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าสงครามนั้นๆ จะยุติธรรมหรือยุติธรรม ยังคงมีบุคคลอีกประเภทที่สมควรได้รับการยกเว้นจากการถูกสังหาร ก็ คือประชาชนโดยทั่วไปซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ ในความหมายที่ว่าไม่ได้เกี่ยวข้องกับการกิจกรรมอันเป็นการ สนับสนุนการทำสงครามโดยตรง ถึงแม้ว่าบุคคลเหล่านี้จะเป็นประชาชนของประเทศที่ทำการ สงคราม ยุติธรรมโดยตรง ดังที่ ไมเคิล วอลเซอร์ (Michael Walzer) กล่าวว่า

“ในยามที่มีความจำเป็นทางทหารนั้น คนงานในโรงงานผลิตรถถังอาจถูกโจมตีและถูก สังหารได้แต่คนงานในโรงงานผลิตอาหารไม่ควรถูกโจมตี และไม่ควรถูกสังหาร คนงาน ประเภทแรกอาจเปรียบได้บ้างเพียงบางส่วนว่า เป็นพวกเดียวกับฝ่ายทหาร ทั้งนี้เพราะว่าคน กลุ่มนี้ไม่ได้ถืออาวุธไม่พร้อมที่จะต่อสู้เช่นเดียวกับทหาร ฉะนั้น คนกลุ่มนี้อาจถูกโจมตีได้ เฉพาะแต่เวลาที่พวกเขาอยู่ในโรงงานเท่านั้น (ไม่ใช่ในขณะที่พวกเขาอยู่ที่บ้าน) อันเป็นเวลา ที่บุคคลเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องอย่างจริงจังในกิจกรรม ซึ่งคุกคามและเป็นอันตรายต่อฝ่าย ศัตรู ส่วนคนงานประเภทหลังนั้นแตกต่างกับฝ่ายทหารถึงแม้ว่าพวกเขาผลิตเพียงอาหารที่ใช้ แบ่งปันให้กับเหล่าทหารก็ไม่มีลักษณะการเกี่ยวข้องในทำนองเดียวกับคนงานประเภทแรก คนงานผลิตอาหารก็เหมือนกับคนงานที่ผลิตอุปกรณ์เครื่องใช้ทางการแพทย์ เสื้อผ้า หรือ อื่นๆ ซึ่งมีความจำเป็นด้วยกันในแบบต่างๆ ทั้งในยามสันติและในยามสงคราม ดังนั้น พวก

^{๙๙} James Rachels, *Moral Problems : A Collection of Philosophical Essays*, 3rd ed. (New York: Harper and Row, 1979), pp. 388-389.

เขาจึงควรปลอดจากการถูกโจมตีโดยถือว่าพวกเขาเป็นเหมือนประชาชนพลเรือนอื่นๆ ซึ่งเราเรียกคนเหล่านี้ว่าประชาชนผู้บริสุทธิ์”^{๑๒}

หลักเกณฑ์ที่ ไมเคิล วอลเซอร์ ใช้ก็คือ การพิจารณาว่าบุคคลเหล่านั้นผลิตสิ่งจำเป็นต่อทหาร “เพื่อการสู้รบ ” หรือว่าผลิต “เพื่อการดำรงชีวิต ” ถ้ากิจกรรมหรือการผลิตเป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตของทหารในฐานะที่เป็นมนุษย์ อย่างเช่น ชาวนาและผู้ผลิตอาหารอื่นๆ ตลอดจนบุคลากรทางการแพทย์ ซึ่งภารกิจของบุคคลเหล่านี้เป็นไปเพื่อตอบสนองความจำเป็นของมนุษย์โดยทั่วไป มิใช่จะจูงกับความจำเป็นของทหารที่ทำการรบ ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมชาติของเขาเท่านั้น และถึงแม้ว่าความอยู่รอดในฐานะของมนุษย์จะเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในฐานะของทหารก็ตาม เขาก็ควรจะได้รับการพิจารณาในฐานะของประชาชนผู้บริสุทธิ์ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรบ”^{๑๓}

การแยกความแตกต่างระหว่างผู้สนับสนุนการรบกับผู้ไม่สนับสนุนการรบจะมีผลต่อการปฏิบัติต่อบุคคลทั้งสองประเภทในวิถีทางที่แตกต่างกัน โดยถือว่าผู้สนับสนุนการรบเป็นผู้ผิด (guilty combatant) เพราะมีลักษณะของการกระทำที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางทหารหรือสงครามโดยตรง จึงยอมให้ถูกสังหารได้ในยามสงคราม ส่วนผู้ไม่สนับสนุนการรบเป็นผู้บริสุทธิ์ (innocent noncombatant) เพราะลักษณะของการกระทำของบุคคลเหล่านี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางทหารหรือสงครามโดยตรง จึงควรได้รับการยกเว้นจากการถูกสังหารหรือการกระทำใดๆ ในยามสงครามอันจะส่งผลกระทบต่อบุคคลเหล่านี้ ซึ่งการแบ่งแยกฐานะของบุคคลดังกล่าว เป็นการพิจารณาถึงลักษณะของกิจกรรมที่บุคคลผู้นั้นกระทำ เพื่อเป็นเกณฑ์กำหนดว่าใครอยู่ในฐานะใด ซึ่งเป็นการกำหนดอย่างกว้างๆ แต่ก็อาจเป็นไปได้ว่าบุคคลที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการรบโดยตรง เช่น คนงานในโรงงานสรรพาวุธหรือทหารที่ถูกเกณฑ์เข้าร่วมกองทัพ บุคคลเหล่านี้คือ ผู้สนับสนุนการรบ แต่คนเหล่านี้อาจไม่มีเจตนาใดๆ เลย สำหรับการให้การสนับสนุนสงคราม เขาอาจถูกเกณฑ์และเข้าสู่สมรภูมิโดยไม่มีความสมัครใจ และอาจไม่ทราบด้วยซ้ำว่าเขากระทำสงครามทำไม เพื่ออะไร ส่วนพลเรือนที่ร่วมในคณะรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐ แม้ว่าจะไม่มีกิจกรรมอันเป็นการสนับสนุนการรบโดยเด่นชัดนั้น เราจะถือว่าบุคคลประเภทหลังนี้เป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยหรือ ถึงแม้ว่าจะมีความยุ่งยากในการจัดลำดับฐานะของบุคคลจากเจ้าหน้าที่ระดับสูงฝ่ายพลเรือนของรัฐบาลไป จนถึงคนขับรถบรรทุกขนยุทธปัจจัยไปยังชายแดน รวมถึงการพิสูจน์ถึงเจตนาของบุคคลเพื่อการแบ่งแยกฐานะของบุคคลในยามสงครามด้วยก็ตาม แต่ก็ยังถือได้ว่า

^{๑๒} Michael Walzer, *Just and Unjust War*, (New York: Basic Book, 1977), p. 146.

^{๑๓} ดำรง วิเชียรสิงห์, *ปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำสงคราม*, หน้า ๓๘.

ประเทศที่ทำสงครามยังคงประกอบด้วยประชาชนจำนวนมากมายที่สามารถพิสูจน์ได้ว่า อยู่ในประเภทเดียวกันกับผู้ไม่สนับสนุนการรบ คนจำนวนมากเหล่านี้ยังคงเป็นผู้บริสุทธิ์ และไม่ควรถูกเป็นเป้าหมายของการโจมตีหรือถูกล้างในยามสงคราม ดังที่ ยอร์จ มาฟโรดส์ (George Mavarodes) กล่าวว่า

มีประชาชนผู้ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการทางทหาร และกิจกรรมของพวกเขาไม่ได้สัมพันธ์โดยตรงและอย่างใกล้ชิดกับการทำสงคราม บางทีอาจกล่าวได้ว่าถ้าบุคคลเกี่ยวข้องเฉพาะกิจกรรมบางชนิดซึ่งจะยังคงดำเนินต่อไป ถึงแม้ว่าประเทศจะไม่อยู่ในยามสงคราม (หรือเตรียมพร้อมทำสงคราม) บุคคลเช่นนี้ ถือได้ว่าเป็นผู้ไม่สนับสนุนการรบ โดยทั่วไปแล้ว ชาวนาครู พยาบาล คนดับเพลิง คนค้าขาย แม่บ้าน กวี เด็กๆ และอื่นๆ เป็นผู้ไม่สนับสนุนการรบ^{๑๔}

ในงานวิจัยฉบับนี้เน้นศึกษาการทำสงครามที่เป็นธรรม ด้วยกรอบจริยศาสตร์ศาสนา ดังนั้น จึงจำเป็นต้องทราบก่อนว่า แนวคิดการทำสงครามที่เป็นธรรมนั้นมีต้นกำเนิดมาจากศาสนาคริสต์ในช่วงสงครามครูเสด โดยผู้นำศาสนาในยุคนี้ได้ประกาศให้การทำสงครามดังกล่าวมีความศักดิ์สิทธิ์และชอบธรรมเพื่อเกณฑ์ให้คริสตศาสนิกชนเข้าร่วมการทำสงครามกับมุสลิม

การจะเข้าใจแนวคิด “สงครามที่เป็นธรรม” ที่ถูกประกาศโดยผู้นำศาสนาคริสต์ในยุค นั้น จำเป็นต้องทราบข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดศาสนาคริสต์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นรัฐศาสนา โดยเริ่มตั้งแต่ต้นครุรัฐกรีก

นครรัฐกรีกในสมัยศตวรรษที่ ๕ และ ๔ ก่อนคริสตกาลมีความเจริญรุ่งเรืองมาก ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์แห่งความเจริญของอารยธรรมตะวันตก และเป็นต้นกำเนิดของแนวความคิดทางด้านปรัชญาการเมือง การปกครองของนครรัฐกรีกสมัยนั้นเป็นไปในแบบประชาธิปไตยโดยตรง พลเมืองชาวกรีกทุกคนมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการปกครองและกิจกรรมของรัฐของตน สถาบันการปกครองเกือบทุกสถาบันเปิดโอกาสให้พลเมืองทุกคนมีส่วนร่วมโดยเสมอภาคกัน เสรีภาพในด้านความคิดเห็นทางการเมืองมีอย่างไพศาล เพราะชาวกรีกมีทรรศนะว่า เป็นหน้าที่ของพลเมืองทุกคนที่จะต้องเอาใจใส่กิจการบ้านเมือง เพราะ “เขาคือส่วนหนึ่งของรัฐ และรัฐคือส่วนหนึ่งของตัวเขา”^{๑๕} อย่างไรก็ตาม ในบรรดานักทฤษฎีการเมืองชั้นนำของกรีกยุคต้น ปรากฏว่าโซคราตีส และกลุ่มโซฟิสกลับโจมตีระบอบประชาธิปไตยโดยตรงของกรีก โดยเหตุผลที่ว่า ระบบการปกครอง

^{๑๔} George Mavarodes, *Conventions and the Morality of War*, (Philosophy and Public Affairs 4, Winter: 1975), pp. 117-131.

^{๑๕} สุขุม นวลสกุล และโกศล วจนพันธุ์, *ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖-๕๐.

ประเภทนี้ไม่อาจนำชีวิตที่ดีมาสู่ประชาชนได้ เพราะคนแต่ละคนมีความสามารถและเฉลียวฉลาดแตกต่างกัน การให้สิทธิทุกคนเสมอภาคกันจึงไม่ถูกต้องตามหลักแห่งเหตุผล ไชคราตีสเชื่อว่า การปกครองที่ดีควรเป็นการปกครองโดยคนที่เฉลียวฉลาดรอบรู้ ในขณะที่กลุ่มโซฟิสต์เชื่อในลัทธิปัจเจกชนนิยม แนะนำให้รัฐลดบทบาทในการยุ่งเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติของคนในสังคมให้น้อยลง และสอนให้คนยึดถือกฎหมายธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิต

ลักษณะของปรัชญาการเมืองแบบกรีกเสื่อมคลายลงในศตวรรษที่ ๓ และที่ ๒ ก่อนคริสตกาล พร้อมๆ กับการดับสิ้นยุคทองของกรีก ชีวิตภายในนครรัฐไม่เป็นที่เชื่อถือว่าเป็นชีวิตที่น่ารื่นรมย์และอาจค้นพบจุดหมายปลายทางของชีวิตอีกต่อไป คนกับรัฐไม่ใช่สิ่งที่แยกกันไม่ออก และรัฐไม่ใช่สถาบันที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับชีวิตที่ดี เพราะมนุษย์สามารถแสวงหาความสุขได้ แม้ใช้ชีวิตภายนอก รัฐปรัชญาในสมัยนี้มีแนวโน้มที่จะเชื่อถือในแห่งอาณาจักรพิภพ ถือว่าโลกนี้มีอาณาจักรเดียว คนทุกคนเป็นพลเมืองของโลกเหมือนกันหมด สำหรับปรัชญาที่มีชื่อเสียงในสมัยนี้คือ สำนักอีพิคิวเลียน และชินนิคส์ พวกเขาเหล่านี้เชื่อกันว่า จุดหมายปลายทางที่ดีเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ในขณะที่กลุ่มอีพิคิวเลียนแม้จะเชื่อถือในลัทธิปัจเจกชนนิยม ยังยอมรับความจำเป็นของสถาบันกฎหมายและรัฐอยู่บ้างว่า เป็นสิ่งที่ช่วยขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาความสุขสำราญอันเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตคน สำนักชินนิคส์มีความศรัทธาในลัทธิปัจเจกชนนิยมเป็นอย่างมาก มีหลักการความคิดต่อต้านสถาบันทางสังคมต่างๆ อย่างเห็นได้ชัด

หลังอารยธรรมกรีกล่มสลายและถูกแทนที่ด้วยชนชาติโรมัน ซึ่งในอารยธรรมตะวันตกโบราณไม่มีชนชาติใดที่สามารถรวบรวมดินแดนทั้งหมดรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเข้ามารวมกันเป็นอาณาจักรเดียวกันได้ และเมื่ออาณาจักรวรรดิโรมันล่มสลายลงในราวปลายศตวรรษที่ ๕ เนื่องจากการถูกรุกราน ประเทศต่างๆ ในยุโรปก็ย่างเข้าสู่สมัยกลาง เกิดการรบพุ่งแย่งชิงกันเป็นใหญ่ตามท้องถิ่นต่างๆ ในยุโรป แต่ก็ไม่มีใครมีอำนาจยิ่งใหญ่พอที่จะควบคุมให้ยุโรปทั้งหมดอยู่ในความสงบเหมือนในสมัยที่อาณาจักรโรมันเรืองอำนาจอยู่ได้ บรรดาผู้นำท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็งก็ต้องอยู่กันเป็นหมู่เหล่า เพื่อรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนและบริวาร การที่ต้องคุมกันอยู่ในลักษณะระวางภัยเช่นนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม มีลักษณะกลายเป็นความสัมพันธ์แบบนายกับบ่าว หรือแบบหัวหน้ากับลูกน้อง กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ให้ความคุ้มครองส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้รับใช้^{๑๖}

^{๑๖} ปรีดี เกษมทรัพย์ ศาสตราจารย์ ดร., นิติปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๓-๑๖๕.

ในยุคนี้พวกชาวนาต้องยอมตัวเข้ามาอยู่ในอารักขาของขุนนางเพื่อป้องกันภัยจากการรุกรานจากพวกขุนนางที่อยู่แคว้นอื่น ซึ่งมักส่งคนมาปล้นสะดมเอาทรัพย์สินจากชาวนาไป นอกจากนี้ยังมีภัยจากบรรดาโจรผู้ร้ายที่มีอยู่ชุกชุมที่เข้ามาปล้นสะดมชาวนาอยู่เนืองๆ พวกชาวนาจึงต้องยอมเสียพืชผลทางการเกษตรที่พวกตนผลิตได้บางส่วนให้แก่ขุนนางแคว้นตน เพื่อแลกกับการคุ้มครองดังกล่าว รวมทั้งต้องยอมตัวเป็นไพร่พลของขุนนางเพื่อไปร่วมรบเมื่อพวกขุนนางไปก่อสงครามกับขุนนางแคว้นอื่น ชาวนาต้องเคารพเชื่อฟังและปล่อยให้ขุนนางชุดริตมาโดยตลอด อาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้ คนที่มีกำลังน้อยจำเป็นต้องเข้ามาขอตัวสวามิภักดิ์ต่อผู้มีกำลังกล้าแข็งกว่า ความสัมพันธ์ผูกพันตอบสนองกันแบบเจ้านายและบ่าวไพร่เช่นนี้ เรียกว่า ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ (Feudalism)

ระบบที่ดินแบบศักดินาเกิดขึ้นจากการที่กษัตริย์แบ่งที่ดินส่วนหนึ่งให้กับเหล่าขุนนาง คนสำคัญ ขุนนางดังกล่าวก็จะกลายเป็นเจ้านายของเหล่าชาวนาในที่ดินรวมทั้งมีอำนาจสิทธิขาดในเขตที่ดินของตน ขุนนางจึงมีสิทธิขึ้นภาษีและออกกฎหมายได้ ในทางกลับกันพวกขุนนางก็จะให้สัตยาบันต่อกษัตริย์ โดยจัดเตรียมกองทัพจำนวนหนึ่งมาช่วยกษัตริย์เพื่อป้องกันอาณาจักรจากศัตรู อำนาจของขุนนางในที่ดินขึ้นอยู่กับจำนวนเมืองเล็กๆ ที่อยู่ในการปกครองของขุนนางในที่ดินผืนใหญ่หลายๆ แห่ง จะประกอบไปด้วยหลายแมนเนอร์ แมนเนอร์คือ บริเวณอยู่อาศัยและที่นาทำการเพาะปลูกทั้งหมดที่อยู่ในที่ดินในระบบศักดินา ประกอบด้วย บ้านขุนนาง โบสถ์ บ้านพักบาทหลวง โรงเรียน โรงสี หมู่บ้านชาวนา บ่อน้ำ ที่นาเพาะปลูกของขุนนาง ที่นาเพาะปลูกของชาวนา บริเวณทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ร่วมกัน พื้นที่ส่วนใหญ่ของอาณาจักรจึงมีลักษณะกึ่งปกครอง^{๑๗}

สถาบันที่ดำรงอยู่ได้หลังจากจักรวรรดิโรมันล่มสลายไปแล้วคือ ศาสนจักร คริสต์ศาสนิกชนที่รุ่งเรืองเข้มแข็งขึ้นในช่วงปลาย ซึ่งสมัยของจักรวรรดิโรมัน เมื่อจักรวรรดิโรมันล่มสลายลงนั้น องค์การจัดตั้งของคริสต์ศาสนาซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงโรม ไม่ได้ถูกพวกอนารยชนทำลายไปด้วย ศาสนจักรจึงเป็นสถาบันที่ดำรงอยู่เพียงสถาบันเดียว ที่คงสืบทอดมรดกทางความคิดและธรรมเนียมทางการปกครองต่อจากจักรวรรดิโรมัน ในสายตาของคนสมัยกลางจึงถือว่าศาสนจักรเป็นเสมือนตัวแทนผู้สืบทอดอารยธรรมโรมันอันรุ่งโรจน์ ชื่อ “โรมันคาทอลิก” หมายถึงความเชื่อที่รับกันเป็นสากล เป็นการยืนยันสถานภาพของศาสนจักรว่าเป็นศูนย์กลางความเชื่อที่ถูกต้องอันแผ่ไปทั่วสารทิศ ดังนั้น ในแง่การปกครองและทางการเมือง ถึงแม้ยุโรปจะแบ่งแยกปกครองกันเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย แต่ในความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม ยุโรปยังเป็น

^{๑๗} Hans Fink, **ปรัชญาสังคม**, แปลและจัดพิมพ์โดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัย, ปีที่พิมพ์

อันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้การนำของศาสนจักรโรมันคาทอลิก ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงโรม เมื่อจักรวรรดิโรมันล่มสลายลงแล้ว ประชาชนทั้งหมดของยุโรปซึ่งไม่อาจพึ่งพาจักรวรรดิโรมันในทางปกครองได้อีกต่อไป ก็ได้อาศัยศาสนจักรโรมันเป็นที่พึ่งทางจิตใจและทางวัฒนธรรมต่อไป ดังนั้น “โบสถ์” ของศาสนจักรจึงกลายเป็นศูนย์กลางในการปกครองทางศาสนาที่สำคัญแทนจักรวรรดิโรมัน นอกจากนี้ โบสถ์ยังกลายเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของยุโรปต่อมา จึงกล่าวได้ว่าตลอดสมัยกลางนั้น ศาสนจักรเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอารยธรรมที่ตกทอดมาแต่สมัยโรมัน ทั้งในแง่การปกครอง ศาสนา วัฒนธรรม และศิลปวิทยาการ พระสงฆ์ในศาสนาคริสต์ต้องทำหน้าที่ในการปกครองคล้ายๆ กับเป็นข้าราชการ เป็นผู้สอนและเผยแพร่ศาสนา เป็นครู เป็นนักปราชญ์ ผู้รู้หนังสือ และเป็นผู้ทรงภูมิรู้^{๑๘}

ความคิดของศาสนาคริสต์นี้มีพื้นฐานมาจากความคิดทางศาสนายูดาห์ (Judaism) ซึ่งเป็นศาสนาประจำเผ่าของชนชาติยิว ยิวเป็นชนชาติเล็กๆ เผ่าหนึ่งที่เร่ร่อนอยู่ตามดินแดนแถบเอเชียไมเนอร์ ชนเผ่ายิวเชื่อว่าพระเจ้าของบรรพบุรุษของตนเป็นผู้สร้างโลกและปกครองโลก จึงมีธรรมเนียมสั่งสอนต่อๆ กันมาว่า พระเจ้าทรงโปรดปรานชนชาวยิวเป็นพิเศษ โดยทรงเลือกสรรชาวยิวเป็นคู่พันธสัญญา มอบบัญญัติสิบประการให้ชนชาวยิวเพื่อให้นำไปปฏิบัติ โดยพระเจ้าได้ให้คำมั่นสัญญากับชนชาวยิวว่า เมื่อชาวยิวได้ปฏิบัติตามพระบัญญัติอันเป็นกฎหมายที่พระองค์มอบให้ไปแล้ว พระเจ้าจะปกครองคุ้มครองชนชาวยิวที่ต้องพลัดพรากจากถิ่นเดิมให้กลับไปอยู่และตั้งหลักแหล่งในถิ่นฐานบ้านเกิดดั้งเดิมของชนเผ่าตน อันได้แก่ดินแดนแถบประเทศอิสราเอลในปัจจุบัน ชาวยิวยังสอนต่ออีกว่าในสมัยที่ชนชาวยิวเสื่อมโทรมตกต่ำ พระเจ้าจะส่งผู้มาเยือน Messiah หรือ Christos มาอุบัติในโลกเพื่อนำชนชาวยิวให้รอดพ้นจากภัยอันตราย ความเชื่อเหล่านี้ของชาวยิวได้สืบทอดมายังชาวคริสต์ และเมื่อประมาณสองพันปีที่แล้ว พระเยซูได้อุบัติขึ้นในหมู่ชาวยิว พระเยซูได้แสดงตนว่าพระองค์นั้นเป็นบุตรของพระเจ้า และ “เป็นพระผู้มาโปรด” ตามที่ตำนานที่ชาวยิวได้ทำนายไว้ ผู้ใดที่มีศรัทธาในพระองค์ และรับพระนามของพระองค์เป็นที่พึ่ง ก็จะได้ชื่อว่าเป็นคริสต์ศาสนิกชน พันจากอำนาจของบาปดั้งเดิมจะรอดพ้นและมีชีวิตนิรันดร์สืบไป^{๑๙}

สิ่งที่น่าสนใจสำหรับความเชื่อทางคริสต์ศาสนาในยุคกลางตอนต้น คือ การเน้นย้ำความเชื่อที่ว่าธรรมชาติมนุษย์ตกต่ำและมีชีวิตอยู่อย่างเต็มไปด้วยความชั่ว อันเป็นคำสอนของพระนักปราชญ์ในคริสต์ศาสนาที่มีชื่อว่า นักบุญออกัสติน (St. Augustine, ค.ศ. ๓๕๔-๔๓๐) โดย

^{๑๘} พิชฌน พสุธารชาติ, รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วย อาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๓), หน้า ๘๘-๘๙.

^{๑๙} อ้างแล้ว, หน้า ๘๙-๙๐.

นักบุญออกัสตินได้สอนว่ามนุษย์มีธรรมชาติที่ชั่วช้า เนื่องจากการที่มนุษย์คนแรกไม่เชื่อฟังและฝ่าฝืนคำสั่งสอนของพระเจ้า การทำเช่นนั้นจึงมีผลทำให้มนุษย์ถูกตัดขาดจากพระเจ้าเป็นเจ้า มนุษย์จึงสูญเสียธรรมชาติที่ดีที่พระเจ้าสร้างให้ จะเห็นได้ว่า ความคิดของนักบุญออกัสตินนั้นเป็นการสอนให้มนุษย์ไม่เชื่อในธรรมชาติแห่งความมีสติปัญญาของตนเอง ไม่เหมือนกับคำสอนของนักปราชญ์ในสมัยกรีกและโรมันที่เชื่อในสติปัญญาและเหตุผลของมนุษย์

นักบุญออกัสติน และบรรดาปิตุจารย์ในยุคนี้สอนว่ามนุษย์จะไม่สามารถเข้าถึงสิ่งสมบูรณ์คือพระเจ้าด้วยกำลังสติปัญญาของตนเองได้ แต่เชื่อว่ามนุษย์จะเข้าถึงพระเจ้าได้ก็ต่อเมื่อพระเจ้าทรงมีพระกรุณาประทานความเมตตามาให้ ดังนั้นหนทางเดียวที่มนุษย์จะสามารถเข้าถึงพระเจ้าได้ ก็คือการรับความเมตตาจากพระเจ้า มนุษย์จะต้องยอมรับให้พระเจ้าเปิดเผยความจริง (Revelation) โดยการถวายตัวแก่พระเจ้า นั่นคือต้องมีศรัทธาต่อพระเจ้า และศรัทธาที่นี้จะทำให้ผู้นั้นไปสู่ความรู้ความสว่างที่แท้จริงและนำไปสู่ความรอดพ้น ถ้าพลังเหตุผลของมนุษย์ไม่สามารถนำมนุษย์ให้เข้าถึงพระเจ้าได้เลย มีแต่ศรัทธาเท่านั้นที่จะนำความรู้ที่แท้คือความรู้ในพระเจ้ามาสู่มนุษย์ได้

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปกครองและกฎหมายนั้น นักบุญออกัสตินได้สอนว่า สังคมบ้านเมืองหรือรัฐของมนุษย์นั้น ล้วนแต่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็น เนื่องจากมนุษย์มีบาปมาตั้งแต่ดั้งเดิม บ้านเมืองนั้นเกิดขึ้นก็เพื่อคอยควบคุมไม่ให้คนใจบาปทำตามใจชอบหรือทำตามกิเลสตัณหาของตน หน้าที่ของรัฐคือการรักษาความสงบ ระวังความขัดแย้ง การต่อสู้ฆ่าฟันกัน และโดยที่มนุษย์มีบาปมีธรรมชาติที่ไม่ดี ดังนั้น รัฐของมนุษย์จึงไม่มีทางสมบูรณ์พร้อมบริสุทธิได้ ซึ่งความคิดของนักบุญออกัสตินต่างจากความคิดแบบกรีกของอริสโตเติลที่สอนว่า รัฐเป็นรูปแบบการพัฒนาที่สูงที่สุดของสังคมมนุษย์ และศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวจะได้รับการพัฒนาให้แสดงออกมามากมายนอกได้สูงสุด ก็ต่อเมื่อได้เข้ามาอาศัยอยู่ในนครรัฐ

รัฐในทรรศนะของนักบุญออกัสติน จึงได้แต่ทำหน้าที่ปราบปรามคนชั่วไม่อาจชักนำให้คนทำดีได้ การรักษาความสงบของรัฐเป็นประโยชน์ในแง่ที่เปิดโอกาสให้มนุษย์แสวงหาความรอดพ้นได้ อาณาจักรหรือรัฐจึงมีธรรมชาติต่างจากศาสนจักร ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่ได้รับการไถ่บาปแล้ว เป็นผู้บริสุทธิและเป็นผู้แทนของพระเจ้าบนพื้นพิภพ ดังนั้น ศาสนจักรหรือโบสถ์จึงมีสถานะที่ดีกว่าฝ่ายอาณาจักร รัฐหรืออาณาจักรจะมีความหมายก็ต่อเมื่อทำหน้าที่รับใช้ศาสนจักร ซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิบัติตามพระบัญชาของพระเจ้าเป็นเจ้า ผลที่สำคัญของความคิดเช่นนี้คือ ความเชื่อว่ารัฐไม่มีอำนาจยิ่งใหญ่ และไม่อาจทำอะไร ได้ตามอำเภอใจนอกจากปฏิบัติหน้าที่รักษาความสงบ และที่สำคัญรัฐหรือฝ่ายอาณาจักรจะต้องอยู่ใต้หลักธรรม ซึ่งเป็นไปตาม

พระบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้า ในแง่นี้โบสถ์จึงมีอำนาจในการปกครองมนุษย์ โดยมีฝ่ายอาณาจักรเป็นผู้ช่วยทำหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง รัฐจึงมีสถานะเป็นเสมือนแขนฝ่ายฆราวาสของศาสนจักรนั่นเอง^{๒๐}

กฎหมายตามคำสอนของนักบุญออกัสตินนั้นมีอยู่หลายประเภท แต่ประเภทที่เป็นกฎเกณฑ์อันสมบูรณ์ที่สุดนั่นคือ กฎหมายของพระผู้เป็นเจ้า หรือที่เรียกว่ากฎนิรันดร์ อันเป็นเจตจำนงอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ และเป็นแผนการที่พระองค์ใช้ในการสร้างโลกและจักรวาล ส่วนกฎหมายธรรมชาตินั้น นักบุญออกัสตินอธิบายว่า เป็นกฎเกณฑ์ที่ดำรงอยู่ในสรรพสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าได้ทรงสร้างขึ้น กฎเกณฑ์นี้มีลักษณะที่แตกต่างจากกฎนิรันดร์ที่ตรงที่กฎนิรันดร์เป็นกฎที่ดำรงอยู่ในพระผู้สร้าง แต่กฎธรรมชาติเป็นกฎที่ดำรงอยู่ในสิ่งที่ถูกสร้าง กฎนิรันดร์จึงมีความสมบูรณ์กว่ากฎธรรมชาติ โดยที่พระผู้เป็นเจ้าได้สร้างมนุษย์ตามพระฉายาของพระองค์ กฎหมายธรรมชาตินี้จึงถูกจารึกไว้ในจิตใจของมนุษย์ที่พระเจ้าสร้างขึ้นด้วย แต่ถึงอย่างไรกฎธรรมชาติที่มนุษย์รู้จักได้บรรลุเหมือนกฏหมายนิรันดร์ไม่ เพราะเมื่อมนุษย์ละเมิดคำสั่งพระผู้เป็นเจ้าไปแล้ว ธรรมชาติที่ดีของมนุษย์ได้รับความเสื่อมและตกต่ำไป อย่างไรก็ตามมนุษย์ก็ยังพอจะรู้จักกฎธรรมชาติอยู่บ้าง จะเห็นว่าความคิดเรื่องกฎธรรมชาติของนักบุญออกัสติน มีความแตกต่างจากความคิดของชาวโรมัน เรื่องกฎธรรมชาติของชนชาติโรมัน ซึ่งเชื่อว่าสติปัญญาของมนุษย์นั้นมีคุณภาพเหมือนกับเหตุผลธรรมชาติ จึงสามารถรู้จักกฎหมายธรรมชาติได้ทั้งหมด แต่นักบุญออกัสตินนั้น เห็นว่ากฎหมายธรรมชาตินั้น ในตัวของมันก็ไม่สมบูรณ์เหมือนกฎนิรันดร์ที่เป็นแม่แบบ ยิ่งมนุษย์ตกสู่ความตกต่ำ มนุษย์จึงสูญเสียธรรมชาติที่ดีไป มนุษย์จึงมีความสามารถรับรู้กฎธรรมชาติได้บางส่วน

อย่างไรก็ดีในสมัยกลางตอนปลาย ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ซึ่งยุโรปกำลังเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance ในศตวรรษที่ ๑๕) การค้าพาณิชย์ได้ค่อยๆ ขยายตัวขึ้นทางตอนเหนือของอิตาลี และได้เริ่มเกิดเมืองขึ้นประปรายในแถบนี้ มีการนำเอาตำราของกรีกสมัยโบราณที่พวกอาหรับได้แปลมาเป็นภาษาอาหรับ และได้แปลกลับมาเป็นภาษาละตินอีกทีหนึ่ง ก่อให้เกิดการฟื้นฟูการศึกษาความรู้จากอารยธรรมกรีกและโรมันอย่างกว้างขวาง ทำให้ความคิดของอริสโตเติลได้รับการเผยแพร่ในยุโรปอย่างแพร่หลาย พระในคริสต์ศาสนาในเวลานั้นก็ได้รับความคิดของอริสโตเติลมาประสานเข้ากับความเชื่อทางคริสต์ศาสนา ซึ่งพระที่เด่นที่สุดในยุคนั้นก็คือ นักบุญโทมัส อะไควนัส (St. Thomas Aquinas) ซึ่งความคิดของท่านมีอิทธิพลที่สุดในยุคกลางตอนปลาย ในขณะที่ความคิดของนักบุญออกัสตินมีอิทธิพลที่สุดในยุคกลางตอนต้น

^{๒๐} อ้างแล้ว. หน้า ๙๓.

คำสอนของนักบุญโทมัส อะไควนัส นั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผลและการยกย่องเหตุผลให้สูงขึ้นจากคำสอนเดิมของนักบุญอ็อกัสติน โดยนักบุญอะไควนัสได้สอนว่า พระผู้เป็นเจ้าสร้างโลกขึ้นด้วยสติปัญญา (The Wisdom of God) คือตามเจตจำนงอันกอปรไปด้วยเหตุผลของพระองค์ พระเจ้าได้สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนด้วยเหตุนี้ สรรพสิ่งจึงดำเนินไปอย่างมีกฎเกณฑ์ของตน โดยเฉพาะมนุษย์นั้นมีธรรมชาติที่มีเหตุผลรู้ ผิดชอบชั่วดีได้ และสิ่งที่ดีที่ถูกต้องก็ย่อมเป็นไปโดยสอดคล้องกับธรรมชาติที่มีเหตุผลของมนุษย์นั่นเอง^{๒๑}

รัฐสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นจึงเป็นชุมชนการเมืองที่มีดินแดนที่แน่นอนและมีอำนาจการปกครองตนเอง โดยมีอำนาจของกษัตริย์ส่วนกลางเท่านั้นที่เป็นใหญ่เหนือดินแดนของรัฐนั้น รัฐสมัยใหม่ได้ปฏิเสธอำนาจของศาสนจักร รวมทั้งปฏิเสธอำนาจของขุนนางและเจ้าครองนครที่สืบทอดตามจารีตประเพณีระบบศักดินาในสมัยกลาง อันเป็นการยืนยันการใช้อำนาจการปกครองเป็นของรัฐหรือกษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว รวมทั้งไม่ยอมให้เอกชนใช้อำนาจโดยพลการและไม่ยอมให้มีกองกำลังส่วนตัว นอกจากนี้ รัฐสมัยใหม่ยังมีดินแดนที่กว้างใหญ่ อันเกิดจากการขยายอำนาจของกษัตริย์ในสมัยนั้น อีกทั้งจำนวนพลเมืองที่มีมากกว่าที่เป็นอยู่ในระบบการปกครองแบบศักดินาสวามิภักดิ์ (Feudalism) ในสมัยกลาง รัฐสมัยใหม่จึงจำเป็นต้องพัฒนาระบบคมนาคมสร้างถนนหนทางเชื่อมต่อดินแดนในท้องถิ่นต่างๆ ให้ติดต่อถึงกันได้โดยสะดวกและสัมพันธ์กับส่วนกลางอย่างกระชับชิด ความจำเป็นในการดำเนินกิจการต่างๆ ของรัฐสมัยใหม่ในลักษณะนี้ทำให้รัฐมีความจำเป็นในการเก็บภาษีอากรอย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องมีการจัดตั้งหน่วยงานปกครองส่วนภูมิภาค เพื่อดำเนินกิจการของรัฐและจัดเก็บภาษีในท้องถิ่นต่างๆ มีการจัดแบ่งส่วนการบริหารราชการและการปกครองออกเป็น กระทรวง ทบวง กรม เพื่อให้ปฏิบัติงานต่างๆ ของรัฐได้อย่างทั่วถึง เป็นไปอย่างมีระเบียบและมีประสิทธิภาพ รัฐสมัยใหม่จึงมีงานด้านการปกครองที่จะต้องทำเป็นจำนวนมากมายหลายเท่าตัว เมื่อเทียบกับการปกครองแบบเจ้าขุนมูลนายหรือแบบศักดินาสวามิภักดิ์ในสมัยกลาง

จะเห็นได้ว่า ศาสนาคริสต์ในช่วงปลายยุคกลางพยายามผนวกเหตุผลทางปรัชญาเข้ากับความเชื่อทางศาสนา เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงข้อครหาที่กล่าวว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่มกมาย ไร้เหตุผล พิสูจน์ไม่ได้ การพยายามดังกล่าวส่งผลให้ศาสนาคริสต์เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายมากขึ้น รวมไปถึงในอนาคตที่มีการหาเหตุผลมาสนับสนุนในการทำสงครามที่เป็นธรรมของศาสนจักรอีกด้วย

^{๒๑} อ้างแล้ว. หน้า ๙๕.

ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดการทำสงครามที่เป็นธรรมด้วยหลักจริยศาสตร์ศาสนา เน้นศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก และศาสนาพุทธนิกายเถรวาท อันเป็นตัวแทนของศาสนาประเภทเทวนิยม หรือเทอวธรรม และอเทวนิยม หรือมนุษยนิยม/มนุษยธรรม เพื่อศึกษาจุดยืนของหลักจริยศาสตร์ในแต่ละศาสนาว่าเป็นสิ่งสัมพัทธ์หรือสัมบูรณ์ แต่ละศาสนามีความเห็นเกี่ยวกับการทำสงครามอย่างไร มีการอนุโลมให้ทำสงครามได้หรือไม่ หากอนุโลมให้ทำได้ จะทำได้ในกรณีใดบ้าง พร้อมทั้งยกตัวอย่างการทำสงครามและการแสดงออกทางการเมืองของแต่ละศาสนา รวมทั้งวิพากษ์หลักเกณฑ์ที่เหมือนและต่างของแต่ละศาสนาอันนำไปสู่การสังเคราะห์ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมใหม่ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานจริยศาสตร์ศาสนา ไม่ได้อิงศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นหลัก

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อวิเคราะห์แนวความคิดการทำสงครามที่เป็นธรรมในทฤษฎีจริยศาสตร์คริสต์

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์แนวความคิดการทำสงครามที่เป็นธรรมในทฤษฎีจริยศาสตร์เถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อสังเคราะห์แนวความคิดการทำสงครามที่เป็นธรรมในทฤษฎีจริยศาสตร์ศาสนา

๑.๓ ขอบเขตของการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจากเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นศึกษาวิเคราะห์การทำสงครามที่เป็นธรรม เน้นแง่มุมทางศาสนาของ ๒ ศาสนาหลัก อันเป็นตัวแทนของศาสนาประเภทเทวนิยมและอเทวนิยม ได้แก่ ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก และศาสนาพุทธนิกายเถรวาท

๑.๔ คำจำกัดความ

๑.๔.๑ **การวิเคราะห์ (analysis)** ในรายงานฉบับนี้จะเน้นการวิเคราะห์ในด้านศาสนา โดยหมายถึง การแยกแยะหลักจริยศาสตร์ของแต่ละศาสนา ที่จะพิจารณาออกเป็นส่วนย่อย เพื่อทำความเข้าใจแต่ละส่วนให้ แจ่มแจ้ง รวมทั้งการสืบค้นความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ เพื่อดูว่าส่วนประกอบปลีกย่อยนั้นสามารถเข้ากันได้หรือไม่ สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแท้จริง

๑.๔.๒ **การสังเคราะห์ (synthesis)** ในรายงานฉบับนี้จะเป็นการสังเคราะห์แนวคิดการทำสงครามที่เป็นธรรมขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยการวิเคราะห์ การแยกประเภทหลักจริยศาสตร์ออกเป็นสองระบบ รวมถึงทฤษฎีการทำสงครามที่เป็นธรรมเดิม เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์

๑.๔.๓ **การทำสงคราม (war)** หมายถึง การต่อสู้ระหว่างกลุ่มหรือรัฐที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน และดำเนินไปด้วยความขัดแย้งโดยทางกองทัพหรือกองกำลังรบ เพื่อล้มล้างอำนาจของกันและกัน เป็นสงครามแบบเก่า โดยในงานวิจัยฉบับนี้จะมุ่งเน้นการทำสงครามที่ต้องมีการ “ฆ่า” ไม่นับรวมการทำสงครามจิตวิทยา การทำสงครามภายในใจของตนเอง สงครามความรัก เป็นต้น

๑.๔.๔ **แนวคิดสงครามที่เป็นธรรม (concept of just war)** หมายถึง แนวคิดการทำสงครามที่ไม่ขัดกับศีลธรรม หรือแม้กระทั่งเป็นหน้าที่ทางศีลธรรม ที่หากไม่ปฏิบัติแล้วจะเกิดความเสียหาย ทั้งนี้ พิจารณาภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ของการเริ่มต้น และการปฏิบัติสงคราม

๑.๔.๕ **ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรม (just war theory)** หมายถึง หลักการทำสงครามที่เป็นธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ (๑) Jus Ad Bellum คือ การคำนึงถึงความชอบธรรม ซึ่งต้องปฏิบัติก่อนที่จะมีการประกาศสงคราม และ (๒) Jus In Bello คือ การปฏิบัติประพฤติดนทามกลางภาวะสงคราม

๑.๔.๖ **จริยศาสตร์ (ethics)** หมายถึง จริยศาสตร์ปทัสฐาน ที่มุ่งแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูก ไม่ถูก ดี ไม่ดี รวมทั้งพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม

๑.๔.๗ **จริยศาสตร์ศาสนา (Religious Ethics)** หมายถึง จริยศาสตร์ที่มีความเชื่อและหลักศีลธรรมของศาสนาเป็นพื้นฐาน จริยศาสตร์ในแต่ละศาสนาจะมีคำตอบที่ชัดเจนว่าอะไรคือความดีสูงสุดของมนุษย์ และมีแนวทางประพฤติปฏิบัติตนไปสู่ความดีสูงสุดนั้น ซึ่งได้แก่หลักศีลธรรมกับความจำเป็น

๑.๔.๘ **พุทธจริยศาสตร์เถรวาท (Theravada Buddhist ethics)** หมายถึง หลักคำสอนในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับคือ ระดับต้น เบญจศีล-เบญจธรรม, ระดับกลาง กุศลกรรมบถ ๑๐ และระดับสูง มรรคมีองค์ ๘

๑.๔.๙ **จริยศาสตร์คริสเตียน (Christian ethics)** หมายถึง หลักเกณฑ์การตัดสินดีชั่วตามหลักจริยศาสตร์ของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก โดยแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับขั้นต้นหรือพื้นฐาน ได้แก่ ข้อกำหนดความดีสูงสุดและหลักเกณฑ์ที่นำผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงความดีอันสูงสุด และระดับสูง ได้แก่ ความรักในพระเจ้าและปฏิบัติตอบพระบัญญัติ ๑๐ ประการ

๑.๔.๑๐ **จริยศาสตร์แบบศรัทธา (Positive Morality)** หมายถึง แนวคิดทางจริยศาสตร์ของแต่ละศาสนาที่อาจใช้ไม่ได้กับศาสนาอื่น เช่น แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ของพุทธศาสนาเถรวาท แนวคิดเรื่องพระเจ้าของศาสนาคริสต์คาทอลิก แนวคิดเรื่องวรรณะในศาสนาฮินดู

๑.๔.๑๑ **จริยศาสตร์แบบวิพากษ์ (Critical Morality)** หมายถึง แนวคิดจริยศาสตร์สากลตรงกลางที่ทุกศาสนาเห็นพ้องต้องกัน เช่น การสอนให้ศาสนิกชนเป็นผู้รักสันติ, การฆ่าเป็นความผิดบาป, การผิดลูกผิดเมียผู้อื่นถือว่าบาป, ต้องไม่โลภ, ไม่พุดบด

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ สุรินทร์ ตุลย์วัฒน์จิต ได้ศึกษาเรื่อง **การวิเคราะห์สังคramerที่เป็นธรรมในทรรศนะพุทธจริยศาสตร์เถรวาท**^{๒๒} มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ โดยผลการศึกษาประการแรกพบว่า แนวคิดสัมพัทธนิยมทั้งในระดับบุคคลและจารีตประเพณี สอดคล้องกับการทำสังคramerที่เป็นธรรม และกล่าวได้ว่าทุกสังคramerเป็นสังคramerที่เป็นธรรมแทบทั้งสิ้น ซึ่งแตกต่างกับแนวคิดมโนธรรมสัมบูรณ์อย่างสิ้นเชิง โดยมโนธรรมสัมบูรณ์เชื่อว่าค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสัมบูรณ์ในตัวเอง เป็นสิ่งแน่นอนตายตัว หากการฆ่าถือว่าผิดก็จะผิดในทุกกรณี ไม่มีการอนุโลม ด้านทฤษฎีประโยชน์นิยม สอดคล้องกับทฤษฎีสังคramerที่เป็นธรรมในส่วนที่เป็นผลลัพธ์เท่านั้น นั่นคือสังคramerที่เป็นธรรมจะประกาศเมื่อเห็นว่ามีโอกาสในชัยชนะและนำมาซึ่งประโยชน์สูงสุด ผลการศึกษาประการที่สอง พบว่า หลักพุทธจริยศาสตร์แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ตั้งแต่ธรรมขั้นต้นไปจนถึงธรรมขั้นสูงสำหรับผู้มุ่งหวังความหลุดพ้น แต่เมื่อพิจารณาทั้ง ๓ ระดับ พบว่าพุทธจริยศาสตร์ไม่ได้กล่าวถึง “ความเป็นธรรม” ในการทำสังคramer ซึ่งไม่ได้ปฏิเสธ แต่ก็ไม่ได้สนับสนุน เนื่องจากหลักธรรมพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักธรรมเชิงปัจเจก เป็นการวิพากษ์การกระทำเป็นรายบุคคลโดยอาศัยหลักเจตนาเป็นตัวอธิบายการเกิดขึ้นของกรรม ซึ่งในการพิจารณาเกณฑ์การตัดสินทางศีลธรรมในระดับโลกียะ เช่น การทำสังคramerที่เป็นธรรม ควรใช้ หลักธรรมอื่นประกอบด้วย ได้แก่ หลักหน้าที่ เจตนา และกรรม อย่างไรก็ตาม ไม่มีสังคramerที่เป็นธรรมไหนในพุทธศาสนาที่หลีกเลี่ยงบาปไปได้ สังคramerที่เป็นธรรมในทรรศนะพุทธจริยศาสตร์ จึงมี

^{๒๒} สุรินทร์ ตุลย์วัฒน์จิต, “การวิเคราะห์สังคramerที่เป็นธรรมในทรรศนะพุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

วัตถุประสงค์ที่ว่า จะทำสงครามที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงนี้อย่างไรให้เกิดบาปน้อยที่สุด ต่างจากทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมของตะวันตก ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเกิดการยอมรับในสังคม

๑.๕.๒ สุรินทร์ ตุลย์วัฒนจิต ได้ศึกษาเรื่อง **การวิเคราะห์สงครามที่เป็นธรรมในจริยศาสตร์ของชาวคริสต์นิกายคาทอลิก** ^{๒๓} งานวิจัย ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาพัฒนาการและแนวคิดการทำสงครามที่เป็นธรรม และ ๒) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการทำสงครามที่เป็นธรรมด้วยจริยศาสตร์ของชาวคริสต์นิกายคาทอลิก ผลการศึกษาพบว่า จากการที่คริสต์จักรเริ่มไปเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐ ส่งผลให้ต้องเผชิญกับความรุนแรงในสงคราม ซึ่งหากคริสต์จักรไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามเลย ทำตัวอยู่เหนือปัญหา ก็คงจะอยู่รอดไม่ได้ ทำให้นักเทววิทยาพยายามตีความหมายคำเทศน์บนภูเขาของพระเยซูใหม่ ซึ่งบุคคลสำคัญที่บุกเบิกเรื่องนี้ ได้แก่ นักบุญออกัสติน และนักบุญโทมัส อะไควนัส

แนวคิดดังกล่าวได้ถูกพัฒนาจากนักปรัชญายุคหลังหลายคน จนกลายเป็นทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรม (Just War Thoery) ซึ่งหมายถึง สงครามที่ไม่ขัดกับศีลธรรม โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ ๑) การคำนึงถึงความชอบธรรม มี ๕ ประการ คือ มี สาเหตุอันชอบธรรมในการก่อเหตุ , มีอำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมาย , มีจุดมุ่งหมายที่ชอบธรรม , เป็นมาตรการสุดท้าย และมีความหวังที่จะได้รับชัยชนะ ส่วนที่ ๒) การปฏิบัติตนท่ามกลางภาวะสงคราม มี ๒ ประการ คือ การแยกแยะความแตกต่างระหว่างประชาชนที่บริสุทธิ์กับทหารของฝ่ายตรงข้าม และความพอเหมาะพอดีในการใช้กำลังในสงคราม

หลักจริยศาสตร์ในศาสนาคริสต์แบ่งออกเป็น ขั้นต้น และขั้นสูง โดยหลักธรรมขั้นต้นจะเน้นระดับปัจเจกชน เป็นเรื่องของมนุษย์กับมนุษย์ ส่วนขั้นสูงจะเพิ่มเติมในเรื่องความศรัทธาต่อพระเจ้าเข้ามา

สำหรับการทำสงครามที่เป็นธรรม เมื่อคำนึงจากกฎในพระคัมภีร์ถือว่าการฆ่าระหว่างปัจเจกชนด้วยกันถือว่าเป็นบาปรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นจริยศาสตร์ขั้นต้น หรือขั้นสูง ซึ่งคริสต์ศาสนิกชนต้องพยายามทำดีขั้นสูงสุด แต่ในสถานการณ์ขัดแย้งทางจริยศาสตร์ ก็จำเป็นต้องยอมทำชั่วเพื่อทำดีขั้นสูงกว่า เช่น ในสถานการณ์ขัดแย้งทางจริยศาสตร์ และไม่มีทางเลือกอื่นที่ไม่ต้องทำบาปเลย คริสต์ศาสนิกชนจำเป็นต้องเลือกทำชั่วที่ก่อให้เกิดความดีขั้นสูงกว่า เป็นการจำใจต้องเลือกระหว่างความชั่วกับความชั่วกว่า ดังที่มีปรากฏอยู่ใน กฎศีลธรรม

^{๒๓} สุรินทร์ ตุลย์วัฒนจิต, “การวิเคราะห์สงครามที่เป็นธรรมในจริยศาสตร์ของชาวคริสต์นิกายคาทอลิก”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

สัมบูรณ์ที่มีระดับขั้น (Graded Absolutism) ซึ่งถือว่า ๑) ความดีความชั่วที่เป็นกฎศีลธรรม
สัมบูรณ์ ๒) แต่ขณะเดียวกันโลกนี้ก็โลกที่มีความชั่ว บางครั้งเราจำเป็นต้องมีการทำชั่วที่น้อย
กว่าเพื่อไม่ให้เกิดความชั่วที่ยิ่งกว่า ๓) พระเจ้าทรงกำหนดให้ความดีมีหลายระดับ
ฉะนั้น การทำสงครามที่เป็นธรรมจึงไม่ถือว่าเป็นการทำชั่วแต่อย่างใด พระเจ้าทรง
ยอมรับและถือเป็นหน้าที่ที่ควรทำ

๑.๕.๓ พระสุทธิชัย ที่มายุโก ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม,
เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในพุทธศาสนานิกายเถรวาทและคริสตศาสนานิกาย
โรมันคาทอลิก ^{๒๔} ผลการศึกษาพบว่า พุทธศาสนาเน้นวิเคราะห์ จึงเป็นศาสนาที่เน้นการใช้
ปัญญาหาความจริงมากกว่าการใช้ศรัทธา ดังจะพบได้จากคำสอนในเรื่องกาลามสูตรที่
พระพุทธรองค์ทรงเน้นบุคคลให้ค้นหาความจริงด้วยตนเอง ไม่เชื่อบุคคล ประเพณี พิธีกรรม
ตลอดจนไม่เชื่อในระบบปรัชญาต่างๆ ที่บังเอิญสอดคล้องดังความคิดเห็น แต่พระพุทธรองค์ทรงเน้น
บุคคลหาความจริง โดยการปฏิบัติเห็นจริงด้วยตนเอง สำหรับคริสตศาสนานี้จะใช้ศรัทธาเป็น
ตัวนำแล้วปัญญาจึงจะเกิดขึ้น ทั้งสองศาสนามีจุดเด่นคนละแบบที่เหมาะสมกับบุคคล แต่ละท้องถิ่น
จิตของคนแต่ละคนหลากหลายกันออกไป การเข้าถึงความจริงอันสูงสุด จึงไม่จำเป็นที่จะต้องใช้
วิถีทางเดียวกัน ศาสนาทุกศาสนาจึงเหมือนยารักษาโรคความทุกข์ให้กับมนุษย์ ซึ่งมีส่วนดีด้วยกัน
ทุกชนิด ถ้ามั่นทำให้โรคของเราทั้งหลายหายได้

จากการวิจัยพบว่า ทั้งสองศาสนาเป็นศาสนาที่ประเสริฐล้ำเลิศที่สุดเท่าที่มนุษย์ชาติ
เคยได้รับมา พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักจริยธรรมและเป็นคำสอนของผู้รู้ชั้นพิสดารได้ ให้ความ
สว่างแก่ผู้ปฏิบัติ เป็นที่พึ่งของโลก เป็นผู้นำทางใจให้แก่บุคคลและเป็นผู้สอนให้บุคคลดำรงชีวิต
ตามคำสั่งสอนไปตามลำดับขั้น นับตั้งแต่ขั้นพื้นฐานต้น ขั้นกลาง และขั้นสูง โดยทั้งหมดนี้ก็เพื่อ
ดับความทุกข์ร้อนในใจจนหมดกิเลส ปราศจากเครื่องร้อยรัด เพื่อบรรลุถึง “นิพพาน” หรือ “ความ
สงบอันสูงสุด” ส่วนคริสต์ศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรัก รักแม้กระทั่งศัตรู ให้กรุณาเมตตาแก่คน
ทั้งหลายไม่เลือกหน้า ความเป็นความรักสูงสุดที่เรียกว่า “ Divine Love” หรือที่เรียกในภาษารีกว่า
“Agape” คือความรักที่ไม่ปรารถนาสิ่งใดตอบแทน ผู้ปฏิบัติดังนี้ย่อมได้เข้าถึงสิ่งดีอันสูงสุดในชีวิต
(Summum Bonum) ของพระเยซู

^{๒๔} พระสุทธิชัย ที่มายุโก (ยังสุข), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมใน
พุทธศาสนานิกายเถรวาทและคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,
(บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

จากการศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมคำสอน พบว่าเป้าหมายสูงสุดของศาสนาทั้งสอง ศาสนามีเป้าหมายเดียวกัน คือการหมดความเห็นแก่ตัว การที่บางคนยังคงยึดมั่นในคำสอนของตนและดูถูกศาสนาอื่น จะมีผลทำให้แตกความสามัคคี มีการแบ่งแยกความรัก และบางทีก็เอาศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง เพื่อจะกลืนชาติอื่นด้วยจิตที่ไม่เป็นธรรม นี่ก็คือการเอาศาสนาเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ถ้าเราสามารถทำให้ทุกศาสนาเข้าถึงหัวใจของกันและกันได้แล้ว การทะเลาะเบาะแว้งในเรื่องศาสนาจะไม่มี และก็ไม่น่าจะขัดแย้งกัน ปลอ่ยให้เสรีภาพของแต่ละฝ่ายที่จะอธิบายไปตามหลักคำสอนของศาสนาแห่งตน ขอให้ร่วมมือกันได้โดยมีจุดยืนร่วมกันเท่านั้นก็เป็นอันเพียงพอ ต่างฝ่ายต่างเคารพความคิดเห็นที่พ้องกันโดยถือว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า

ทุกศาสนาก็ต้องการให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ อันเป็นหนทางพ้นทุกข์ ไม่มีศาสนาไหนที่ต้องการให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่เลวๆ หรือว่าธรรมดาสามัญ ทุกศาสนาก็จะแสดงออกมาในลักษณะที่จะให้มนุษย์ได้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับของศาสนา นั้นๆ

๑.๕.๔ พระมหาศุภชัย ปิยธมฺมชโย (ติวป) ได้ศึกษาเรื่อง **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธจริยศาสตร์กับโทษประหารชีวิต**^{๒๕} ผลการศึกษาพบว่า มีหลายแนวคิดที่สนับสนุนและคัดค้านการลงโทษขั้นสูงสุด หรือโทษประหารชีวิต สำหรับพุทธทัศนะเกี่ยวกับการลงโทษนั้น ได้กล่าวถึงหลักการที่จะป้องกันความปลอดภัยทางสังคม โดยเน้นที่การให้การศึกษาด้านศีลธรรมแก่ประชาชน เช่น ศีล ๕ กุศลกรรมบท ๑๐ มรรค ๘ เป็นต้น ถ้าหากประชาชนตระหนักถึง แนวทางศาสนา พวกเขาจะไม่ต้องกระทำความผิด หรือไม่ก่ออาชญากรรมที่รุนแรง ดังนั้นคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาก็คือ บุคคลไม่ควรที่จะต้องการลงโทษผู้อื่น แต่ควรที่จะให้โอกาสเขาเพื่อที่จะปรับปรุงแก้ไขให้เป็นคนดี

ในทางกลับกัน อาชญากรในทางอาชญาวิทยาจะต้องถูกลงโทษ เพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำซ้อน ดังนั้น การลงโทษ เช่น การประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ ริบทรัพย์สิน ยังมีความจำเป็นในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายรัฐ

กล่าวโดยสรุปก็คือ อาชญากรสมควรที่จะถูกลงโทษ ดูแล และได้รับการบำบัดฟื้นฟูไปพร้อมๆ กัน สำหรับการลงโทษประหารชีวิตนั้น จะต้องมียุติธรรมที่กำหนดไว้ชัดเจนโดยกฎหมาย ในขณะเดียวกัน การพิจารณาพิพากษาลงโทษของศาลก็ควรที่จะยืดหยุ่นได้ เช่น ในกรณี

^{๒๕} พระมหาศุภชัย ปิยธมฺมชโย (ติวป), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธจริยศาสตร์กับโทษประหารชีวิต”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า บทคัดย่อ.

ของอาชญากรที่รู้จักสำนึกในความผิด และพยายามที่จะปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้น ก็สมควรที่จะได้รับการลดหย่อนโทษ ส่วนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาก็จะช่วยให้ประชาชนผู้ประพฤติปฏิบัติตามเป็นผู้มีศีลธรรม

๑.๕.๕ พระมหาทวี สุณนโร (อ่อนปัสสา) ได้ศึกษาเรื่อง **ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา**^{๒๖} ผลการศึกษาพบว่า ความผิดในการทำปาณาติบาตนั้น ควรแยกพิจารณาปัญหานี้จากทั้ง ๒ ฝ่าย คือ จากฝ่ายผู้ทำเองและจากฝ่ายผู้กระทำ โดยเรียกแต่ละฝ่ายดังนี้ ๑. ฝ่ายผู้กระทำเองเรียกว่า ฝ่ายอัตตวิสัย (Subject) คือผู้ฆ่า โดยที่ผู้ฆ่ามีเจตนาเป็นศูนย์กลางหลัก ซึ่งเป็นมาตรฐานที่จะวัดความโน้มเอียงว่า เป็นไปในทางกุศลหรืออกุศล หรือ มีจุดหมายเฉพาะเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตและจิตใจที่ประกอบด้วยเหตุผลที่จำเป็น หากการกระทำใดๆ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอกุศลมูลอันประกอบด้วย โลภะ โทสะ และโมหะแล้ว การกระทำนั้นๆ ถือว่า เป็นการเบียดเบียนและทรมาณ ความผิดหรือบาปใดๆ อันจะพึงมีก็ย่อมจะมีมาก ๒. ฝ่ายผู้ถูกกระทำเรียกว่า ฝ่ายวัตถุวิสัย (Object) คือชีวิตที่ถูกฆ่าซึ่งจำแนกตามคุณค่าของชีวิต ประโยชน์ของชีวิตตลอดถึงขนาดของชีวิตสัตว์ เป็นบทกำหนดโทษในการตัดสินว่าจะมีโทษมากหรือมีโทษน้อย มุ่งเอาความมีศีลธรรมหรือคุณธรรมเป็นบทกำหนดคุณค่าของมนุษย์ หากศีลธรรมและคุณธรรมของบุคคลใดมีมากผู้กระทำปาณาติบาตแก่ชีวิตนั้นก็ย่อมจะมีโทษมาก

ส่วนเกณฑ์การตัดสินคุณค่าของชีวิตสัตว์นั้น ขึ้นอยู่กับคุณประโยชน์และขนาดของสัตว์นั้นๆ เป็นสมมุติฐาน กล่าวคือ ถ้าสัตว์มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์มากหรือมีขนาดใหญ่มากก็มีโทษมาก ถ้าสัตว์มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์น้อย หรือมีขนาดเล็กกว่าก็มีโทษน้อย

๑.๕.๖ พระมหากันต์ วุฒมนวโร (มโนวัฒน์) ได้ศึกษาเรื่อง **การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ ของค่านักกับในพุทธจริยศาสตร์ตามทฤษฎีของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)**^{๒๗} ผลการศึกษาพบว่า นักคิดทั้งสอง มีความเห็นที่ไม่แตกต่างกันในเรื่องของการใช้ปัญญาในแง่ที่ว่า การใช้ปัญญาที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการไตร่ตรองก่อนลงมือกระทำ ปัญญาจะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจและ

^{๒๖} พระมหาทวี สุณนโร (อ่อนปัสสา), “ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๗} พระมหากันต์ วุฒมนวโร (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่านักกับพุทธจริยศาสตร์ตามทฤษฎีของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า บทคัดย่อ

แยกความแตกต่างระหว่างความดีและความชั่วได้ ในแง่ของความรับผิดชอบ นักคิดทั้งสองมีความเห็นร่วมกันโดยมีเงื่อนไขที่สำคัญว่า ไม่ควรใช้ผู้อื่นเป็นเพียงเครื่องมือในการกระทำเพื่อความสำเร็จตามที่ตนคาดหวังไว้ นอกจากนี้ ทรรศนะเรื่องความเป็นสากลในกฎศีลธรรมของค่านั้ ยังคงคล้ายคลึงกับทรรศนะ เรื่องกรรมนิยามของพระพุทธเจ้าด้วย

ส่วนทรรศนะที่แตกต่างกันนั้น ค่านั้ได้เสนอความเห็นที่ว่า เจตนาดีคือการกระทำตามหน้าที่ และปฏิบัติตามหลักการสากล แต่พระพุทธเจ้าที่เน้นองค์ประกอบที่สำคัญของเจตนาดี คือ ความเป็นกุศลมูลของจิต สำหรับเรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในทรรศนะของค่านั้จะเน้นความเป็นกฎสากลที่แน่นอนตายตัวโดยไม่มีข้อยกเว้น ในขณะที่พระพุทธเจ้าเห็นว่าในระดับโลกียสัจจะนั้น เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมไม่ควรใช้เกณฑ์หลักแต่เพียงอย่างเดียว ควรคำนึงเกณฑ์รองประกอบด้วย ในระดับโลกุตระสัจจะ แม้เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์และจะตายตัวแน่นอน แต่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาแตกต่างไปจากจริยศาสตร์ของค่านั้ นอกจากนี้ทั้ง ๒ ท่าน ยังมีทรรศนะที่ต่างกันในเรื่องแรงจูงใจในการกระทำ ค่านั้เห็นว่าการกระทำที่เกิดจากอารมณ์และความรู้สึก ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่มีค่าทางจริยธรรม แต่พระพุทธเจ้ายอมรับการกระทำที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดจากกุศลมูลว่าเป็นการกระทำที่ดี

๑.๕.๗ ดวงเด่น นุเรมรัมย์ ได้ศึกษาเรื่อง **พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม : กรณีศึกษาทรรศนะของนักวิชาการในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย** ๒๘

ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยคุณภาพในเชิงจริยศาสตร์ศาสนา โดยเฉพาะพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) ศึกษาแนวคิดเชิงพุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม ๒) ศึกษาทรรศนะของนักวิชาการเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง พบว่า เหตุผลที่ยกมาสนับสนุนว่า พระพุทธศาสนาเห็นว่ามีการทำสงครามที่ชอบธรรมตามที่ปรากฏในเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ต่างๆ นั้น เมื่อตรวจสอบแล้วพบว่ายังมีน้ำหนักไม่เพียงพอ ขณะที่เหตุผลเรื่องปาณาติบาตที่บุคคลทั่วไปคิดว่าสามารถนำมาสนับสนุนความคิดที่ว่าพระพุทธศาสนาไม่มีคำสอนเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรมนั้น ก็ไม่สามารถชี้ชัดว่าในบางกรณีพระพุทธศาสนาปฏิเสธสงครามที่เป็นธรรมเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากพระพุทธศาสนายอมรับความเป็นจริงของมนุษย์ที่ต้องเผชิญความ

^{๒๘} ดวงเด่น นุเรมรัมย์, “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม: กรณีศึกษาทรรศนะของนักวิชาการ ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย”, **อักษรศาสตร์มหาบัณฑิตา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

ขัดแย้งทางจริยธรรม อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าบางเหตุการณ์อาจเกี่ยวข้องกับสงคราที่เป็นธรรม แต่ สงครามซึ่งเป็นบาปเหล่านี้ จะถือว่ามีความชอบธรรมในการปฏิบัติได้ก็ต่อเมื่อผู้กระทำมีเจตนาที่ ไม่เบียดเบียนมุ่งร้าย ห่างไกลจากอกุศลมูลทั้งปวง และประกอบด้วยสติปัญญา ผลการศึกษาตาม วัตถุประสงค์ข้อที่สอง พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าในพระพุทธศาสนา ไม่มีสงครามที่เป็นธรรม เพราะพระพุทธศาสนามีข้อห้ามในเรื่องปาณาติบาต ไม่ว่าการฆ่าใดๆ ย่อมเป็นบาปทั้งสิ้น แต่ กระนั้นก็ตาม กลุ่มตัวอย่างได้เสนอเงื่อนไขอื่นๆ ที่ดูเหมือนจะเข้ากับหลักของพระพุทธศาสนาได้ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงคราม คือเรื่องหน้าที่ของปัจเจกบุคคลหรือสิทธิในการ ป้องกันตัวเอง การศึกษาปัญหาเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสงครามที่เป็นธรรมมี ข้อเสนอแนะว่า สาเหตุของสงครามอาจมาจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ซึ่งมนุษย์สามารถนำ หลักพุทธธรรมมาใช้ในการป้องกันปัญหาความรุนแรงดังกล่าวได้ เพราะเมื่อมนุษย์สามารถป้องกัน ความรุนแรงที่อาจจะเกิดขึ้นไว้ล่วงหน้าแล้ว ข้อถกเถียงที่ว่าเมื่อใด สงครามจึงชอบธรรมก็ไม่จำเป็น อีกต่อไป

๑.๕.๘ ดำรงค์ วิเชียรสิงห์ ได้ศึกษาเรื่อง **ปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับการทำ สงคราม**^{๒๙} ผลการศึกษาพบว่า ประเด็นปัญหาของการทำสงครามจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการฆ่า และความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายของการทำสงครามกับวิธีการในการทำสงคราม โดยทัศนะของ ฝ่ายสันตินิยมสัมบูรณ์เห็นว่าการทำสงครามเป็นการกระทำที่ผิดในทุกกรณีโดยไม่มีเงื่อนไข ทั้งนี้ เพราะฝ่ายสันตินิยมสัมบูรณ์ปฏิเสธเรื่องการฆ่ามนุษย์ ทำให้การทำสงครามไม่ว่าจะเพื่อเป้าหมาย ในตัวเองหรือเป็นวิธีการไปสู่เป้าหมายอื่นใดก็ตามกลายเป็นการกระทำที่ผิดไปด้วย ปัญหาที่ เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการมีทัศนะทางศีลธรรมแบบเคร่งครัดของฝ่ายสันตินิยมสัมบูรณ์ก็คือการไม่ เปิดโอกาสให้ใช้สงครามในกรณีที่จำเป็น ส่วนทัศนะของฝ่ายอนุรักษนิยมอย่างจัดกลับเห็นว่า การ ทำสงครามเป็นการกระทำที่ถูกในทุกกรณีโดยไม่มีเงื่อนไข ฝ่ายอนุรักษนิยมอย่างจัดนอกจากจะ ยอมรับการฆ่ามนุษย์แล้ว ยังถือว่าการทำสงครามเป็นวิธีการที่จะช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายที่มี คุณค่าบางประการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการยึดถือทัศนะของ ฝ่ายอนุรักษนิยมอย่างจัดก็คือการใช้สงคราม โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดทางศีลธรรมใดๆ ทั้งสิ้น

เมื่อไม่อาจยอมรับทัศนะของฝ่ายสันตินิยมสัมบูรณ์และทัศนะของฝ่ายอนุรักษนิยม อย่างจัดได้ แนวทางการพิจารณาตัดสินค่าทางจริยธรรมของการทำสงครามที่ควรจะเป็นก็คือ การ ยอมรับทัศนะของฝ่ายที่มีทัศนะแบบกลางๆ ที่เห็นว่าการทำสงครามไม่น่าจะตัดสินถูกหรือผิดใน

^{๒๙} ดำรงค์ วิเชียรสิงห์, “ปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับการทำสงคราม”, **วิทยานิพนธ์อักษร ศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า บทคัดย่อ.

ทุกกรณีโดยไม่มีเงื่อนไข แต่ถือว่าการทำสงครามอาจตัดสินถูกผิดได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอันเป็น เหตุผลของการทำสงครามในแต่ละสถานการณ์ ทั้งนี้ให้คำนึงถึงเป้าหมายของการทำสงครามและ วิธีการในการทำสงครามเป็นสำคัญ โดยถือว่าการทำสงครามที่มีเป้าหมายและวิธีการอันยุติธรรม เป็นการกระทำที่ถูก ดังนั้นการทำสงครามกรณีใดก็ตามที่ไม่คำนึงถึงข้อจำกัดทางศีลธรรมเกี่ยวกับ เป้าหมายและวิธีการทำสงครามถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่อาจยอมรับได้ในทางศีลธรรม อย่างไรก็ตาม การยอมรับวิธีการทำสงครามไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นการปฏิเสธวิธีการทำสงครามโดยสิ้นเชิง ความเป็นไปได้สำหรับการเลือกวิธีทำสงครามหรือสันติวิธีนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและสถานการณ์ที่ แตกต่างกันไป

สรุป จากการค้นคว้าเอกสาร พงานวิจัยทั้งระดับปริญญาโทและปริญญาเอกที่ สอดคล้องกับงานวิจัยนี้จำนวน ๘ ฉบับ สำหรับงานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์ การทำสงครามที่เป็นธรรมในทฤษฎีจริยศาสตร์ศาสนา โดยผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ “แนวคิด การทำสงครามที่เป็นธรรม” กับหลักจริยศาสตร์ศาสนาของ ๒ ศาสนา ได้แก่ ศาสนาพุทธนิกาย เถรวาท และศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก เพื่อแยกแยะหลักจริยศาสตร์ศาสนาที่เหมือนและ แตกต่าง อันนำไปสู่การสังเคราะห์แนวคิดการทำสงครามที่เป็นธรรมใหม่ บนพื้นฐานความเชื่อทาง ศาสนา เพื่อเป็นข้อมูลให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามทั้งโดยตรง เช่น ผู้ปกครอง ผู้สั่งการ ทหาร หรือผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น ผู้ผลิตอาวุธ ได้ทราบถึงผลกระทบจากกรรมที่จะเกิดขึ้น โดย ความหนักเบาไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่นๆ จะได้เกิดความระแวดระวังในการใช้ชีวิต ประกอบอาชีพ และมีส่วนร่วมในสงคราม รวมถึงเป็นการให้ความรู้เชิงจริยศาสตร์ศาสนาแก่ผู้ที่ สนใจทั่วไป

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ศึกษา อาทิ แนวคิด เกี่ยวกับสงคราม ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรม หลักจริยศาสตร์และจริยศาสตร์ศาสนา รวมถึง สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามศาสนา

๑.๖.๒ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการทำสงครามที่เป็นธรรมภายใต้หลัก จริยศาสตร์ศาสนา

๑.๖.๓ สรุปผลของการศึกษา และนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเพื่อเสนอความเห็น เพิ่มเติม

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบการทำสงครามที่เป็นธรรมในทวศนะของจริยศาสตร์คริสต์เตียน และ พุทธจริยศาสตร์เถรวาท
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบความแตกต่างและความสอดคล้องของแนวคิดเกี่ยวกับการทำ สงครามที่เป็นธรรมของแต่ละศาสนา
- ๑.๗.๓ ทำให้ได้ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมใหม่ บนพื้นฐานจริยศาสตร์ศาสนา